

Cosmina-Maria BERINDEI, Sfârșitul lumii și destinul postum al sufletelor în imaginarul culturii tradiționale românești, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2015, 408 p.

Cartea *Sfârșitul lumii și destinul postum al sufletelor în imaginarul culturii tradiționale românești*, apărută în anul 2015 la editura clujeană Mega, ne oferă rezultatele cercetării întreprinse de Cosmina-Maria Berindei în domeniul eschatologiei românești, pornind de la teza de doctorat susținută în anul 2009 la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj. Este a treia carte publicată în ultimii ani la editura clujeană pe tema eschatologiei, având la bază o teză de doctorat. Primele două au fost publicate în 2013. Cea semnată de Cosmina Timoce-Mocanu, *Antropologia ritualului funerar. Trei perspective* (Cluj-Napoca, Editura Mega, 456 p.) abordează producția datelor etnografice despre funerar din trei perspective: cea a cercetărilor românești asupra ritualului funerar, cea a experiențelor funerare narate (extrase din arhivele de folclor și din experiența nemijlocită de teren) și cea a polimorfismului practicilor funerare în spațiul multicultural al Sulinei. Cartea Corinei-Viorica Șeran, *Moartea și aspirația spre armonia universală* (Cluj-Napoca, Editura Mega, 380 p.) reprezintă un studiu monografic asupra ritualurilor funerare din podgoria Aradului.

Studiul Cosminei-Maria Berindei se distinge atât prin abordarea teoretico-metodologică, cât și prin perspectiva interdisciplinară. Lucrarea este organizată pe patru secțiuni: una de introducere, trei capitole și o secțiune separată, de concluzii. În *Introducere*, autoarea face precizările teoretico-metodologice și conceptuale, clarificând conceptele cu care lucrează: *eschatologie, imaginar, imagine, cultură și cultură tradițională*, mergând, atunci când consideră necesar, până la detalii minuțioase care arată că fiecare decizie este luată asumată, nefiind rezultatul arbitrariului. Astfel, după ce definește eschatologia ca fiind „știința, doctrina sau teoria religioasă, mitică sau filosofică despre sfârșitul lumii și despre destinul postum al omului din perspectiva acestui eveniment”, autoarea se oprește asupra cuvântului *eschatologie*, observând ezitățile de-a lungul timpului cu privire la ortografierea acestuia în limba română și optând, deliberat, pentru cea etimologică (p. 15).

Revendicându-se de la știința modernă a imaginarii, așa cum a fost implementată de Gaston Bachelard și Gilbert Durand, cercetătoarea apelează deopotrivă la metode de cercetare și concepte specifice altor discipline precum antropologia, iconologia sau istoria religiilor. Propunându-și să surprindă specificul gândirii eschatologice românești, autoarea își delimitează sursele de cercetare. Acestea sunt impresionante, putând fi grupate în: documente scrise, universul imaginilor și documente de teren. Imaginile cu care se operează în cercetare au fost excerptate din materialele etnografice provenind din Institutul „Arhiva de Folclor a Academiei Române” din Cluj, care a constituit cea mai importantă sursă de cercetare. Alte arhive din care s-a excerptat material sunt: Institutul de Etnografie și Folclor „Constantin Brâiloiu” din București, Arhiva Cercului de Folclor Cluj, de la Facultatea de Litere a Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca, fondul Muzeului Limbii Române din care s-a excerptat materiale din răspunsurile la *Chestionarul VI. Supăritul*.

Tot ca documente scrise se prezintă culegerile de folclor și primele studii etnografice, de la Vasile Alecsandri la Simion-Florea Marian, Elena Sevastos, Elena Niculiță-Voronca, Ion Bîrlea, Ion Pop-Reteganul, Alexiu Viciu, Gh. F. Ciușanu, într-o listă ce se întinde pe patru pagini. Sursa de cercetare pentru universul imaginilor o constituie iconografia eschatologică, și câteva imagini din filme arhivate în Videoteca Institutului „Arhiva de Folclor a Academiei Române” din Cluj. O a treia sursă de studiu o reprezintă materialele

etnografice colectare din câteva localități din Transilvania, prin cercetări de teren directe. Sunt supuse analizei ritualurile funerare, credințele, superstițiile, reprezentările și narativele care privesc sfârșitul omului și al universului.

Pornind de la ideea unui demers cumulativ, Cosmina-Maria Berindei compară imaginarul cu un „muzeu etnografic ce se compune din obiecte care au, fiecare în parte, o poveste: au fost confecționate de către un meșter, au avut unul sau mai mulți proprietari și au cunoscut un traseu propriu, înainte de a deveni obiecte de inventar. În noua lor calitate de artefacte prezervate muzeistic, aceste obiecte își păstrează povestea, însă participă deopotrivă la configurarea expoziției muzeale, oferind vizitatorului o imagine spectaculoasă” (p. 19). În același fel, imaginile excerptate din diverse surse și puse unele lângă altele pentru a fi analizate în carte ar fi putut constitui cândva un tot, asemeni ansamblului din expoziția muzeală.

Primul capitol al cărții, intitulat *Gândirea eschatologică în culturile lumii* tratează o problematică vastă, de la vechiul model iranian la cele mai noi secte creștine, trecând prin sistemele mitico-religioase antice, hinduse, egiptene sau islamice. Acest capitol nu este o contabilizare simplă a concepțiilor privind sfârșitul lumii, ci se constituie într-o analiză pertinentă a condițiilor care au făcut posibilă apariția fiecărei concepții eschatologice. Apariția gândirii eschatologice în istoria ideilor, adică înlocuirea viziunii statice asupra universului cu ideea că, asemenea omului, lumea va avea un sfârșit, s-a realizat odată cu apariția primului profet al lumii, Zarathustra. Specialiștii în istoria ideilor religioase au remarcat că, spre deosebire de miturile cosmogonice, care au o vechime considerabilă, miturile eschatologice sunt relativ noi în istoria ideilor și sunt legate de conștiința finitudinii apărută odată cu aceea a timpului vectorial, care consumă ființa și, după acest model, poate consuma deopotrivă lumea. Sunt analizate apoi concepțiile eschatologice ale iudaismului și ale creștinismului, iar apoi ale islamului. Capitolul continuă observând specificul gândirii eschatologice a unor religii mai îndepărtate de creștinism, pentru a oferi un tablou complet al problematicii: *Cartea egipteană a morților*, un ghid al sufletului spre Lumea de Dincolo, modelul eschatologic transcendent al culturii hinduse, eschatologia celților, cultul strămoșilor, iar în final sistemele mitico-religioase ale Greciei Antice: orfismul, pitagoreismul și filosofia lui Platon.

Capitolul al doilea abordează sfârșitul lumii în imaginarul culturii tradiționale românești. Evenimentul este denumit în cultura tradițională prin termeni precum: *coada veacului*, *capul veacului*, *sfârșitul pământului*, *sfârșitul lumii*, *vremea de apoi*, *ziua de apoi*, *veleatul de apoi*, *lumea de apoi* (p. 133). Sunt inventariate semnele sfârșitului lumii (regresiunea în haos prin abolirea dreptelor socotințe, războaie, suprapopularea) și scenariile eschatologice (focul, scufundarea pământului). Sunt analizate apoi imaginile iconografice ale apocalipsului, iar în finalul capitolului este descrisă lumea perfectă ce va urma apocalipsei și două „realități istorice cotidiene”: mișcarea milenaristă într-o comunitate din secuime și transformarea lui Ștefan cel Mare într-un erou salvator care va restabili ordinea lumii (p. 177).

Destinul sufletului în Lumea de Dincolo, prin analiza tuturor imaginilor identificate în sursele folosite, face obiectul celui de-al treilea capitol. Este descris modul în care este pregătit trupul și sufletul pentru momentul întâlnirii cu moartea, iar apoi se face un inventar al semnelor care prevestesc moartea. Cea mai mare parte a acestui capitol este dedicat actelor rituale „de sporire a securității defunctului în Lumea de Dincolo” (p. 214). Aceste ritualuri încep odată cu ieșirea sufletului, moment pe care defunctul se cuvine a-l petrece având în mână o lumânare. Dacă, din variate motive, aceasta îi lipsește, există o mulțime de ritualuri prin care-i este trimisă mortului, rolul său fiind de a lumina calea întunecată și drumul necunoscut pe care sufletul îl va avea de parcurs. Pregătirea trupului și a sufletului mortului se fac, de asemenea, cu scopul de a-i spori dalbului de pribeag securitatea în Cealaltă Lume. Proba cea mai grea o constituie trecerea hotarului dintre lumi pe o punte foarte îngustă și parcurgerea vămirilor văzduhului. Practicile de regăsire a echilibrului comunității după plecarea defunctului sunt descrise în subcapitolul dedicat strigoilor. Judecata de Apoi și descrierea

geografiei Lumii de Dincolo sunt prilej pentru autoare de a observa îngăduința ce-i este arătată defunctului pentru a-și găsi un loc plăcut unde să-și petreacă veșnicia.

În capitoul de concluzii, Cosmina-Maria Berindei, reținând detaliile prezentate pe parcurs, face o demonstrație pertinentă pentru a arăta că imaginarul culturii tradiționale românești păstrează elemente de gândire arhaică. Astfel, atât scenariile apocaliptice, cât și destinul postum sunt impregnate cu astfel de elemente care-i conferă specificitate. Posibilitatea amânării sfârșitului lumii prin îndeplinirea unor activități cotidiene devenite acte rituale sau prin rugăciunile Maicii Domnului, precum și rolul redus al Judecății de Apoi în stabilirea destinului postum sau posibilitatea de a oferi sprijin sufletelor pentru ca acestea să ajungă în rai, sunt câteva dintre elementele care arată modul în care au fost îmblânzite canoanele creștine: „Creștinismul, o religie articulată pe ideea de mântuire, a dat sens deplin conceptului de judecată, însă imaginarul culturii tradiționale românești demonstrează o superbă conciliere a credințelor străvechi cu noua religie creștină. Elementele care configurează eschatologia creștină sunt păstrate, dar contrabalansate de credințe care reduc funcționalitatea lor, configurând un destin postum fericit pentru sufletele tuturor celor apropiați. Iadul este locul în care își vor petrece eternitatea cei care nu fac parte din universul social al comunității, fiind vinovați de practici amendate de către aceasta. Astfel, în iadul prefigurat de iconografie își găsesc locul grupuri etnice care-au făcut rău românilor, vrăjitoarele, luătoarele de mână, bețivul, femeile care-și omoară pruncii. Inventarul de păcate are strânsă legătură cu mediul religios și cu cărțile populare, iar scopul său este, în mod evident, unul pedagogic” (p. 350).

Altfel, sufletele beneficiază de sprijin necondiționat pentru a ajunge în rai. Cosmina-Maria Berindei apreciază că „îngăduința nemăsurată privitoare la posibilitatea omului de a avea un destin postum fericit nu vine (...) dintr-o atitudine identică cu aceea care se articulează în modernitatea noastră, în care iadul aproape că a dispărut din imaginar” (p. 351), ci din faptul că, bazându-se pe o religiozitate arhaică, imaginarul culturii tradiționale românești nu conține ideea judecății morale prin care să fie legitimat accesul la un destin fericit. Astfel, ideea judecății morale a fost preluată, însă mai mult la nivel morfologic și mai puțin la nivel funcțional. „Toate aspectele și imaginile care demonstrează indulgența de care se bucură sufletul în privința salvării sale postume ne conduc înspre credința geto-dacă în nemurirea sufletului, conform căreia post-existența este similară cu viața antumă, nefiind condiționată de judecata morală a sufletului” (p. 356).

Obiectivele propuse la începutul lucrării de către Cosmina-Maria Berindei au fost îndeplinite pe întreg parcursul cercetării. Autoarea arată la fiecare pas „cum se configurează imaginarul eschatologic în cultura tradițională românească, identificând factorii culturali care au determinat ca lucrurile să stea în acest fel”, demonstrând „de ce imaginarul eschatologic românesc înregistrează particularitățile pe care le-am constatat. În acest fel, a fost posibil să stabilim câteva mărci identitare pe baza cărora se pot explica atitudini sociale și individuale în fața unor provocări, fie ele mici evenimente cotidiene neînsemnate sau chestiuni serioase, care pot trasa destine individuale sau comunitare” (p. 35).

Cartea este însoțită de un rezumat în engleză și de un indice tematic cuprinzător, ce se constituie într-un adevărat instrument util celor interesați să identifice pasajele care fac referire la anumite teme precum: apocalips (eveniment apocaliptic), apocalipsă (text apocaliptic), blajini, blestem, bocete, Cățelul Pământului, Lumea de Dincolo, moarte, Sfântul Petru, stâlpii pământului sau Vidra/ Iuda.

Prezentată într-o formă tipografică de excepție, cartea cuprinde 21 de imagini color, grupate pe șase pagini, câte două pentru fiecare dintre temele: apocalipsa pământului, moartea și Judecata de Apoi. Sunt reprezentări iconografice ale temelor enumerate mai sus, realizate pe pereții unor biserici din România: biserica de lemn din Șurdești (MM), biserica de lemn din Ieud-Deal (MM), Biserica reformată din Mungeni (HR), Mănăstirea Voroneț (SV), biserica de lemn din Ferești (MM), Mănăstirea Humor (SV), biserica de lemn din

Pojori-Cerna (VL), biserica din Fântâțești (VL), Biserica din Dozești (VL), Mănăstirea Hurezi (VL) și alte câteva. Fotografiiile au fost realizate de autoare și sunt menite să completeze, prin material iconografic, inventarul de imagini supus analizei ei. Lista ilustrațiilor (p. 353–354) cuprinde, pe lângă informațiile legate de biserica din care provin, și anul în care au fost pictate, dacă este cunoscut, precum și detalii referitoare la amplasarea exactă a imaginii pe peretele bisericii, dată fiind importanța locului ocupat de imaginile cu conținut eschatologic, conform erminiilor bizantine și programul iconografic al bisericilor din spațiul românesc¹. Efortul de a realiza colecția de iconografie eschatologică, devenită sursă de cercetare, merită toată admirația, iar o ediție viitoare a cărții, care să conțină o și mai bogată colecție de imagini cu conținut eschatologic, așezate în corpul textului ar face această lucrare și mai fascinantă.

Sfârșitul lumii și destinul postum al sufletelor în imaginarul culturii tradiționale românești se distinge, în mod clar, în bibliografia românească de specialitate prin amploarea demersului de cercetare și prin analizele subtile și nuanțate. Continuarea cercetării prin analiza comparativă a imaginarului eschatologic românesc și a celui european ar putea fi o perspectivă de viitor și o provocare pe care ne permitem s-o propunem autoarei.

Angela Pușcaș
Universitatea „Petru Maior“, Târgu Mureș
Liceul tehnologic „Petru Maior“, Târgu Mureș,
România

Virginia BLAGA, **Intratextualitatea în opera lui Mihai Eminescu**, Iași, Editura Junimea, 2015, 328 p.

Desfășurând un eșafodaj teoretic destul de amplu, autoarea sedimentează ulterior în edificiul analitic diverse considerații despre intertextualitatea kristeviană, prin filieră bahtiniană, inclusiv prin intermediul unor repere majore precum operaționalizarea intertextului, realizată de către Gerard Genette prin introducerea în arhitext. Pornind de la falsul citat, ori de la demi-citat, se ajunge apoi la eliberarea intertextualității de unele elemente compozite, și la preschimbarea acesteia în paradigmă de sine-stătătoare. În context mai larg, se întretaie termenii intertextualitate critică/ intertextualitate literară, simbioza acestora fiind ilustrată de Maurice Blanchot, Roland Barthes și Paul Butor. După cum se știe, anii '80 configurează premisele pentru consolidarea conceptului invocat, și datorită contribuției lui Michel Riffaterre și Antoinette Compagnon.

Între teoria textului și critica genetică, după cum remarcă exegeta, *intertextualitatea* își găsește un câmp favorabil de dezvoltare. În acest sens, este inserată noțiunea de exogeneză, integrat, cu referire la creația eminesciană, astfel: „Contactul hipotextului cu textul (...) reprezintă una din atracțiile *Fragmentarium*-ului eminescian. Urmărind 1. traducerea filosofiei lui I. Kant (...), apoi 2. însemnările pe teme dezvoltate de filosof, 3. repetarea lor la acest nivel al devenirii ideilor în eșafodajul avatextului, iar în final, 4. încorporarea lor în operă – ochiul criticului trasează drumul exogenezei unei viziuni constelate ideatic” (p. 37). Totodată, este subliniată și importanța anilor '90, când Antoine Compagnon devine reprezentant de marcă al teoriei intertextualității, mai târziu aceasta aflându-se *între rigoare și exces*, evoluând spre o poetică a textului.

¹ Cosmina-Maria Berindei, *Imaginarul eschatologic în iconografia românească*, Cluj-Napoca, Editura Fundației pentru Studii Europene, 2008, p. 25–33.

Parcurgând astfel de modulații teoretizante, mai vechi, iar unele chiar foarte noi, scriitoarea se apropie inevitabil de manuscrisele, bruiioanele și avanttextele eminesciene, și operează diverse nuanțări între *intertextualitate*, *paratextualitate*, *metatextualitate*, *hipertextualitate*, *arhitextualitate*, câteva denumiri fiind preluate de la criticul Jean Ricardou. În sfârșit, atinge un jalon deosebit de important, totuși exterior literaturii –Theodore Tlivitis, specificându-se faptul că acesta a legitimat termenul *intratext*, care conține elemente inferioare dimensional textului, cum ar fi *lexia* (mai dificil de explicat), fraza, capitolul ș. a. Ulterior, Tiphaine Samoyault propune sintagme precum *intertextualitatea substitutivă* (biblioteca însăși devenind metaforă și vehicul în acest caz) și *intertextualitatea deschisă*.

O abordare adecvată lansează scriitoarea atunci când face trecerea subtilă de la *intertext* la *mit*, deși se putea face și operația inversă ; sensul și structura operei literare pot fi înțelese doar prin raportare la arhetipuri.

Preluând întrucâtva reprezentări din fizică, autoarea amintește de *entropia* creației eminesciene, dar și de particulele nemăsurabile ale intertextualității, ca *lexia*, *secunda* etc. Alteori adoptă modelul *mandalei*, destul de sugestiv, pentru a induce ideea de *intertextualitate*. Disciplinată într-o primă fază, lucrarea în sine impune în capitolul al treilea tratarea descriptivă a influențelor/ interferențelor, în cele din urmă a intertextului din cultura universală în opera lui Mihai Eminescu, pe linia referitoare în primul rând la cultura germană (Schopenhauer, Heine, Lenau, Hegel, Kant, Leibniz, Novalis), gândirea indiană (Rigveda-Samhita, Brahmanas, Aranyakas, Upanișadele etc.), literatura italiană (vezi Leopardi), literatura engleză (mai ales Shakespeare), literatura franceză (de ex., Nerval), destul de cunoscute, dar și la literatura rusă, literatura ucraineană, literatura portugheză, literatura spaniolă, literatura ungară, literatura argentiniană, literatura albaneză, în termeni specifici de *repetare – diferire*.

Tocmai în capitolul al patrulea, la jumătatea cărții, se limpezește paradigma *intratextualitate*, cu toate acestea vitregită de considerațiile personale. Aplicația însă, în legătură cu *sacral* în *proza eminesciană* vine să complinească această necesitate, mai ales că „există un pattern care suferă un fel de metempsihoză livrescă, de la o reeditare intertextuală la alta, luând forme diferite, în spatele cărora lectorul îl decryptează, cu mai mare sau mai mică dificultate” (p.154). Autoarea urmărește intratextualitatea *transprozastică* din perspectiva mitului eternei reîntoarceri eliadesc, având ca suport *Sărmanul Dionis*, și descoperind serii intratextuale, figuri obsesive ale imaginarului, precum și modele exemplare. Pe alocuri este folosită metoda statistică-grafică, pentru a convinge de recurența unităților inter-/ intratextuale găsite în scrierile eminesciene. Altădată, consistența *autotextului* eminescian dă seamă de autogenerarea prin intermediul căreia, parafrazăm, intratextul se desăvârșește. De fapt, *Proza, antumă și postumă, gravitează în jurul anumitor nuclee intratextuale care țin de detaliu, ceea ce a inspirat abordări critice în termeni de fractalii* (p. 202), concluzie parțială pertinentă în ansamblul volumului menționat.

O analiză percutantă oferă autoarea atunci când se referă la fragmentul dialogului naratorului cu propriile cugetări, din bucata *Umbra mea*, sau atunci când se raportează la nuanțările cromatice ori la variațiile onomastice din prozele lui Eminescu. În concluzie, există patru categorii intratextuale în cadrul prozei eminesciene, enumerate astfel: 1. intratextualitatea prozastică (exprimată prin comunicarea secvențelor dintr-un singur text); 2. intratextualitatea transprozastică/ intragenerică (considerată drept mecanism de circulație a secvențelor între diferite texte în proză); 3. intratextualitatea transgenerică, dovedită printr-un al treilea model cosmologic, având ca model teoria lui Einstein (manifestată ca mecanism de circulație a secvențelor între diferite genuri: de la poezie la proză, de la proză la teatru, de la poezie la teatru etc.); și nu în ultimul rând 4. intratextualitatea transauctorială (exteriorizată plenar ca *formă de transindividuație* sau de țesătură subiectivă, în traducerea lui Eminescu după autori străini). Deși nu reușește să explice până la capăt posibilitățile nelimitate ale

intratextualității, volumul de față incită la descifrarea unor semnificații și la (re-)cunoașterea unor particule de sens eminesciene unice.

În sfârșit, se preocupă de componenta traducerilor din creația eminesciană, ca volute ale intertextualității. Totodată, volumul beneficiază de un corpus adecvat de aplicare a conceptelor, și de o bibliografie critică mai puțin extinsă, cât mai ales folositoare în contextul amintit. Lucrarea Virginiei Blaga era necesară în contextul conștientizării relațiilor de absorbție și de transformare a unor texte eminesciene în ansamblul operei scriitorului. În definitiv, întreaga operă a lui Eminescu se integrează acelei metafore obsedante a păianjenului și a „pacinicei lui industrii”, păienjenişul creator având de altfel corespondență în meandrele infinite ale intertextualității.

Sebastian Drăgulănescu
Institutul de Filologie Română „A. Philippide” Iași
România

Adina CHIRILĂ (ed.), **Omul de cuvânt. In honorem Gheorghe Chivu**, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2017, 583 p.

Lansarea, în data de 27 octombrie 2017, a volumului dedicat Profesorului Gh. Chivu reprezintă o adevărată sărbătoare a Filologiei românești. Afirmția se sprijină pe două argumente: în primul rând, avem în vedere personalitatea Dascălului omagiat, aportul Domniei Sale la dezvoltarea științelor umaniste din România; în al doilea rând, ne gândim la autorii care au contribuit prin studii și articole la sărbătoarea împlinirii celor 70 de ani. Suntem convingeți că lista colegilor și prietenilor Domnului Profesor nu se rezumă doar la numele colaboratorilor din prezentul volum, ci aceasta este mult mai cuprinzătoare, pe măsura „generozității critice” a celui omagiat, așa cum a apreciat unul dintre participanții la evenimentul găzduit de Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.

Lansarea volumului a avut loc în prezența unui auditoriu numeros, format din personalități de marcă ale culturii filologice românești (Andrei Corbea-Hoișie, Traian Diaconescu, Stelian Dumitrăcel, Constantin Frâncu, Eugen Munteanu ș.a.), membri ai Catedrei de Limbă română și Lingvistică generală (Alexandru Gafton, Ioan Milică, Sorin Guia ș.a.), studenți, doctoranzi și invitați din diferite centre universitare: Baia Mare, Chișinău, Cluj-Napoca, Timișoara. Suntem în asentimentul editorului, care prefigurează în deschiderea cărții portretul-robot al publicului unui astfel de volum: „unul excepțional. Trebuie să fie astfel, întrucât autorul în cinstea căruia s-a scris impune, prin statura intelectuală și prin valoarea operei sale, numai apropierea aceluia pentru care, înrudiți în spirit, gândirea critică fundamentată teoretic și empiric, cheltuirea de timp și perseverența în căutarea adevărului, prețuirea exactității reprezintă calități și principii de lucru și de satisfacție” (Adina Chirilă, p. 9).

Cuvântul-înainte, sintetic și cuprinzător în același timp, este urmat de un excurs bibliografic în activitatea de 46 de ani a Prof. univ. dr. Gh. Chivu. Nu ni s-ar fi părut lipsită de interes consemnarea unor date din biografia Domniei sale, care conține, printre altele, onorante distincții și titluri, precum acela de membru corespondent al Academiei Române (2010), Doctor Honoris Causa al Universității „Dunărea de Jos” din Galați (2012) și al Universității „Valahia” din Târgoviște (2017) etc.

Volumul omagial reunește 45 de contribuții. Prima parte este o dovadă a recunoașterii discipolului de către magiștri – Grigore Brâncuș (*Ideii de lingvistică teoretică în publicistica lui Eminescu*), Florica Dimitrescu (*Din istoria numelor duble de persoană în româna veche*),

Valeria Guțu Romalo („*cuvinte și lucruri*” – *gânduri răzlețe*), Lucia Wald (*Puer – Puradel*) – iar partea a doua este rezervată prietenilor și colaboratorilor selectați din majoritatea centrelor universitare și din institutele de cercetare ale Academiei Române: Bacău (Ioan Dănilă), Baia Mare (Daiana Felecan, Nicolae Felecan, Oliviu Felecan), București (Maria Cătănescu, Ioana Costa, Gabriela Pană Dindelegan, Adina Dragomirescu, Cristian Moroianu, Mariana Neț, Alexandru Nicolae, Camelia Stan, Oana Uță Bărbulescu, Rodica Zafiu), Cluj-Napoca (Maria Aldea, Adrian Chircu, Dumitru Loșonți, G. G. Neamțu, Ștefan Oltean, Eugen Pavel), Constanța (Nistor Bardu, Petre Gheorghe Bârlea, Cosmin Căprioară, Florentina Nicolae), Iași (Mircea Ciobotaru, Stelian Dumistrăcel, Cristina Florescu, Alexandru Gafton, Sorin Guia, Magda Jeanrenaud, Ioan Miliță, Ana-Maria Minuț, Dinu Moscal, Eugen Munteanu, Roxana Vieru), Miercurea-Ciuc (Pál Enikő), Pitești (Ștefan Găitănar, Liliana Soare), Timișoara (Crișu Dascălu, George Bogdan Țăra, Vasile Țăra). Acestora li se adaugă Alfonso Germani (Arce, Italia), un prieten al sărbătoritului, dar și un mare admirator al culturii și lingvisticii românești. Contribuțiile redau evocări ale profesorului septuagenar, studii de istoria limbii române, lexicologie, dialectologie, onomastică, gramatică sincronică, traductologie, lexicografie, editare de text. Totuși, numitorul comun al majorității textelor îl constituie limba română din perspectivă diacronică, multe dintre articole pornind de la opera celui omagiat, specialist recunoscut în istoria limbii române literare și stilistică, în filologie și editarea scrierilor vechi, în lexicologie și lexicografie. De altfel, printre premiile și distincțiile primite de profesorul Gh. Chivu, în calitate de (co)autor și editor a peste 240 de lucrări științifice, se pot aminti Premiul „Timotei Cipariu” al Academiei Române (1993), Premiul „Perpessicus” pentru ediții critice al Muzeului Național al Literaturii Române (2012) și Premiul revistei „Convorbiri literare” pentru ediții critice – vizată fiind ediția *G. Coșbuc* (2017).

Socotim oportună alegerea unui astfel de titlu pentru volumul publicat de Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, una dintre cele mai prestigioase instituții din peisajul științific și publicistic românesc actual. *Omul de cuvânt. In honorem Gheorghe Chivu* evocă nu doar dimensiunea academică și științifică a celui omagiat – „reprezentant strălucit al școlii filologice bucureștene”, „cercetător de mare autoritate științifică”, „autor de excelente ediții critice”, „eminent universitar” (Vasile Țăra, p. 542) – ci și pe cea umană. Cu prilejul lansării cărții, toți cei care au luat cuvântul au evidențiat calitățile mai sus-menționate, care i-au atras, de altfel, profesorului bucureștean admirația și respectul discipolilor și prietenilor din întreaga țară. Practicarea exigenței științifice, a spiritului critic și cultivarea umanității sunt atributele care definesc profilul deplin al filologului erudit: Gh. Chivu.

Oliviu Felecan

*Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca, Centrul Universitar Nord Baia Mare
România*

Mihaela-Viorica CONSTANTINESCU, **Principatele române între Orient și Occident: dinamica modelelor culturale ale politeției și impoliteției în secolul al XIX-lea**, București, Editura Muzeul Național al Literaturii Române, 2016, 254 p.

Anul editorial 2016 ne întâmpină cu o lucrare de pragmatică de mare însemnătate pentru lingvistica românească, *Principatele române între Orient și Occident. Dinamica modelelor culturale ale politeției și impoliteției în secolul al XIX-lea*, realizată în cadrul

proiectului postdoctoral „Cultura română și modele culturale europene: cercetare, sincronizare, durabilitate”, derulat de Academia Română.

Cartea de față dovedește, încă o dată, preocupările științifice ale autoarei, lector la Facultatea de Litere a Universității din București. În ultimii ani, Mihaela-Viorica Constantinescu a publicat un număr important de studii de pragmatic istorică românească, precum *Observații asupra strategiilor epistemice și evidențiale (sec. XVII – începutul secolului al XIX-lea)*, *Observații asupra mărcilor comportamentale ale politeții la cronicari (sec. XVII–XVIII)*, *Metacommunicative aspects of im/politeness in mid-19th century Romanian principalities*, *O abordare a complimentului în română din perspectiva im/politeții*, *Până când ai să fii necioplit? Despre metafore conceptuale în sfera im/politeții*, *Forme și strategii ale politeții la cronicari*.

Abordând strategiile de exprimare a im/politeții din secolul al XIX-lea din perspectiva lingvisticii funcționale (p. 9), autoarea își propune „formularea unor concluzii cu implicații culturale, antropologice și sociologice” (p. 10) privitoare la modelele culturale care ar fi putut condiționa im/politeția din limba română a secolului al XIX-lea.

În primul capitol, *Aspecte teoretice și metodologice* (p. 11–45), Mihaela-Viorica Constantinescu are în vedere descrierea teoriei și metodologiei utilizate în lucrarea sa. Conceptul cheie cu care autoarea operează este cel de *model cultural*, pe care îl definește având ca punct de plecare lucrarea lui David Kronenfeld (*Culture, Society, and Cognition. Collective Goals, Values, Action, and Knowledge*): „sistem cognitiv care oferă scenariile de acțiune adecvate situațional, permițând și interpretarea acțiunilor celorlalți. Modelele culturale sunt instrumente de interacțiune socială eficientă, combinând experiențe trecute și posibilități adaptative (creative), oferind modalități de raportare cognitivă, afectivă și comportamentală la practica socială” (p. 35). Totodată, autoarea se focalizează asupra a șase chestiuni: *Pragmatica istorică* (p. 11–15), *Im/politeția din perspectivă pragmatică* (p. 15–27), *Im/politeția din perspectiva pragmaticii istorice* (p. 27–35), *Contextul socio-politic al Principatelor. Modele culturale* (p. 35–40), *Corpus* (p. 40–43) și *Modelul de analiză* (p. 43–45). Mihaela-Viorica Constantinescu trece în revistă *Contextul istoric* (p. 35–36) și *Occidentalizarea* (p. 36–39) Principatelor în secolul al XIX-lea, descriind *Modelul francez* (39–40) drept model predominant al epocii.

În capitolul al doilea, *Aspecte metacommunicative ale im/politeții* (p. 46–101), autoarea operează unele comparații între diferite aspecte metacommunicative în spațiul european (p. 45–55) și românesc (p. 55–98).

Următoarele trei capitole, *Im/politeția expresivă: acte de vorbire* (p. 102–163), *Im/politeția expresivă: forme alocutive și delocutive* (p. 164–206) și *Aspecte metacommunicative* (p. 207–225) abordează unele „acte de vorbire expresive asociate convențional cu sfera politeții” (p. 102), cum ar fi complimentele, mulțumirile, scuzele, urările, laudele, felicitările și salutul, și unele fenomene proprii im/politeții în secolul al XIX-lea, precum particularitățile de uz ale unor alocutive sau delocutive (*maman, papa, babacă, neneacă* etc.) și gramaticalizarea lui *cum se cade* în adjectivul/ adverbul *cumsecade*, frecvent folosit în epocă pentru evaluarea comportamentului im/politicos.

În ultimul capitol, *Concluzii* (p. 226–230), autoarea formulează o serie de aprecieri valoroase privind strategiile im/politeții din secolul al XIX-lea, cum ar fi „Politeția românească la începutul secolului al XIX-lea era una bazată pe discernământ, în tranziție către o politețe care emfatează apropierea și intimitatea, atentă și la protejarea sau afirmarea imaginii celuilalt, nu doar la protejarea și afirmarea imaginii personale” (p. 230).

Alături de toate chestiunile sus-menționate, meritul major al lucrării de față constă în bogăția faptelor de pragmatică istorică analizate de autoare. *Dinamica* Mihaelei Constantinescu oferă o radiografie a strategiilor im/politeții din secolul al XIX-lea: nu numai că le clasifică, ci se și apleacă cu mîgălă asupra fenomenelor predominante din epocă și, mai

cu seamă, bine reprezentate cantitativ, cu relevanță în funcționarea limbii române în secolul al XIX-lea, în contextul extins al contactelor cultural-lingvistice din epoca modernă.

Alina-Georgiana Focșineanu
Universitatea din București
România

Teodor COTELNIC, Pagini de sociolingvistică, Chișinău, Academia de Științe a Republicii Moldova, 2017, 256 p.

Situația sociolingvistică post-sovietică din Republica Moldova a constituit subiectul a numeroase cercetări în ultimele două decenii, atât pe plan intern, cât și internațional. Dintre lingviștii basarabeni de calibru care au acordat o atenție sporită acestui domeniu amintim aici pe academicienii Nicolae Corlăteanu (mai ales pentru interesul constant acordat problemelor de cultivare a limbii, dar și prin lucrări precum *Încadrarea lingvistică în realitățile europene*, 2001), Silviu Berejan (*Itinerar sociolingvistic*, 2007 – un volum ce cuprinde cele mai importante studii de sociolingvistică ale autorului) și Anatol Ciobanu (*Limba română și politica lingvistică în Republica Moldova*, 2002; *Progrese și regrese în politica glotică din Republica Moldova*, 2003; *O problemă controversată în Republica Moldova: limba de stat și limba oficială*, 2004 etc.)

Teodor Cotelnic se înscrie, la rândul său, în această generație de lingviști care au militat în permanență, fie în scris, fie printr-o prezență activă în agora științifică basarabeană sau în cea de dincolo de granițele acestui spațiu etnocultural, pentru păstrarea și promovarea limbii române în Republica Moldova. Recentul volum *Pagini de sociolingvistică* reunește, ca și în cazul cărții mai sus-amintite a academicianului Silviu Berejan, cercetările autorului dedicate situației și funcționării limbii române în spațiul dintre Prut și Nistru, lucrări ce au fost publicate în reviste de specialitate din Republica Moldova („Limba română”, „Buletin de lingvistică”, „Revistă de lingvistică și știință literară” etc.) sau prezentate în cadrul unor manifestări științifice care au avut loc, de-a lungul timpului, la Chișinău, Iași și Suceava.

Cartea este împărțită în patru capitole distincte, care acoperă analiza peisajului sociolingvistic specific Republicii Moldova atât din perspectiva dimensiunii diacronice, cât și a celei sincronice ale temelor tratate, ambele fiind esențiale pentru o înțelegere cât mai adecvată a situației actuale. În prima parte a lucrării, într-o serie de articole precum *Rusificarea Basarabiei sub dominația țaristă (1812–1918)*, *Calvarul lingvistic în anii '20–'30 în RASSM*, *Politica lingvistică în Transnistria* etc., autorul face o reconstituire a contextului istoric în care a fost introdus glotonimul «limbă moldovenească» și s-a realizat impunerea forțată a acestuia în RSSM. Este descris amănunțit întregul proces de deznaționalizare și de rusificare a populației majoritare din Basarabia petrecut sub dominația țaristă ce s-a instaurat după anexarea acestui teritoriu în anul 1812. În carte sunt evocate, cu detalii istorice dublate de numeroase date statistice, cele mai importante momente care au dus la diminuarea caracterului românesc al teritoriului dintre Prut și Nistru: politica dusă de noua putere pentru schimbarea componenței etnice din Basarabia, prin colonizarea masivă a Basarabiei cu ruși, ucraineni, bulgari sau găgăuzi; procesul de rusificare care a afectat toate sferile vieții socioculturale; interzicerea limbii române în toate instituțiile statului: în administrație, în învățământ, în biserică; pierderea propriei identități etnolingvistice prin schimbarea toponimele și antroponimele autohtone; crearea republicii transnistrene; lupta intelectualilor basarabeni pentru păstrarea valorilor identitare autohtone, aici fiind invocată figura marcantă a poetului Alexei Mateevici, activ promotor al valorilor naționale.

Partea a II-a a lucrării este dedicată situației limbii române din Republica Moldova de după 1989, cuprinzând lucrări precum *Limba română în Republica Moldova în etapa actuală*, *Bilingvismul asimetric decretat în Republica Moldova*, *Limba oficială și minoritățile lingvistice în Republica Moldova*, *Politica etnolingvistică în Republica Moldova* etc. În general, aceste articole tratează probleme privind funcționarea și promovarea limbii române în calitatea sa de limbă de stat și rolul acesteia ca mijloc de comunicare pe teritoriul Republicii Moldova, dar și în zonele locuite compact de alte minorități naționale: ruși, ucraineni, găgăuzi și bulgari. De asemenea, este realizată o descriere amănunțită a politicilor lingvistice din acest spațiu ex-sovietic și a problemelor legate de funcționarea și promovarea limbii române în perioada actuală. Într-unul dintre articole, intitulat *Aspecte ale bilingvismului în Republica Moldova*, autorul abordează problema bilingvismului din spațiul basarabean, atrăgând atenția asupra caracterului „unilateral” al acestuia.

Situația lingvistică din Republica Moldova are un caracter social asimetric, fenomenul bilingvismului manifestându-se la nivelul unui singur grup de vorbitori și neavând nicicum un caracter general, care să includă toate comunitățile entice prezente în interfluviul Prut-Nistru. Această situație se datorează, în primul rând, faptului că statutul social al grupurilor entice și prestigiul limbilor în contact nu sunt niciodată identice, aspect ce poate fi cel mai bine ilustrat de situația lingvistică din fostul imperiu sovietic, unde, pe cea mai mare suprafață a acestui construct politic supranațional, populația majoritară a fost pusă în situația de a comunica în limba populației minoritare din punct de vedere demolingvistic, respectiv limba rusă.

Limba română din Republica Moldova a fost supusă în perioada de după 1812 unei politici de rusificare accentuate, acest idiom aflându-se într-o situație mult mai delicată în comparație cu celelalte limbi din fostele țările sovietice, ca urmare a introducerii în mod planificat și susținut a dihotomiei *limba română/limba moldovenească*, urmările acestei sciziuni statuate inițial la nivel lingvistic depășind, în timp, palierul pur idiomatic și reflectându-se în mod negativ inclusiv asupra dinamicii identității naționale. Deși este recunoscut și acceptat la nivel științific faptul că limba română și așa-zisa „limbă moldovenească” constituie unul și același idiom, disputa în jurul glotonimului rămâne în continuare unul dintre argumentele politice folosite cu obstinație ori de câte ori se încearcă legitimarea noului stat moldovenesc, dar și un motiv de tensiune în interiorul societății, provocând o adâncă fisură între clasa politică și cea intelectuală a Republicii Moldova.

Intenția clasei politice moldovenești de a construi noul stat după modelul statului-națiune a provocat o opoziție puternică din partea minorităților sale naționale. Lipsa unui dialog cu aceste minorități, precum și politica ambiguă dusă de regimurile succesive de la Chișinău au provocat un conflict profund în cadrul societății moldovenești, ce face destul de dificilă punerea în practică a unuia dintre dezideratele majore ale oricărui stat multinațional, și anume coabitarea armonioasă între diferitele comunități culturale și lingvistice conlocuitoare, cu respectarea atât a drepturilor minorităților, dar și îndeplinirea obligațiilor acestora în raport cu majoritatea.

În partea a III-a a cărții autorul aduce în prim-plan activitatea unor personalități științifice și culturale din Basarabia care au avut preocupări de sociolingvistică de mai mică sau mai mare amploare și rezonanță: Nicolae Corlăteanu, Silviu Berejan, Nicolae Matcaș, Anatol Ciobanu. Aceștia au luptat, mai ales începând cu perioada anilor '90, pentru revenirea la glotonimul firesc al limbii vorbite în stânga Prutului și la alfabetul latin. Tot aici, Teodor Cotelnic dedică două articole lui Constantin Stere și lui Ștefan Ciobanu, personalități valoroase ale culturii române care au promovat de-a lungul întregii lor activități științifice și culturale valorile naționale ale românilor din Basarabia.

Același caracter evocativ îl are și partea a IV-a a volumului, unde cercetătorul basarabean include câteva recenzii pe care le-a făcut în ultima perioadă unor lucrări ce reprezintă fie culegeri de studii, materiale și documente de arhivă cu referire la dinamica sociolingvistică din spațiul geopolitic basarabean (Argentina Gribincea, Mihai Gribincea, Ion

Șișcanu, *Politica de moldovenizare a RASS Moldovenească. Culegere de documente și materiale*, Chișinău, 2004; Vasile Bahнару, *Calvarul limbii române în timpul dominației sovietice (studii și documente de arhivă)*, Chișinău, 2015), fie volume ce restituie, într-o manieră critică, actele unor congrese din perioada comunistă cu relevanță pentru situația etno- și sociolingvistică din epocă (Vasile Bahнару, Gheorghe E. Cojocaru, *Congresul al III-lea al Uniunii Scriitorilor din RSS Moldovenească (14–15 octombrie 1965). Studiu și materiale*, Chișinău, 2016), fie, în sfârșit, sinteze monografice ale căror teme de cercetare se încadrează în aria de interes a sociolingvisticii (Inna Negrescu-Babuș, *Limba română în condițiile diglosiei (studiu diacronic)*, Chișinău, 2015).

În sfârșit, întreg acest „itinerar sociolingvistic” se încheie în mod oarecum circular (și fericit, am putea spune!), în sensul că, dacă volumul debuta prin câteva radiografii de factură sociolingvistică aplicate epocii ce începe cu instalarea dominației țariste în regiunea din stânga Nistrului și merge până la crearea RASSM, autorul plasează la finalul volumului o secțiune de *Anexe*, unde sunt extrase câteva fragmente din lucrarea *Politica de moldovenizare a RASS Moldovenească. Culegere de documente și materiale* (recenzată, de altfel, de autor; cf. *supra*) pentru a ilustra, astfel, „limba moldovenească” creată în RASSM. Documentele anexate sunt din trei perioade diferite: anii 1924–1931, interval în care a fost creată RASSM și când era promovat „moldovenismul vulgar”; perioada 1932–1937, când în RASSM limba a cunoscut un proces de (re)latinizare; perioada iulie 1937 – iunie 1941, caracterizată prin întoarcerea represiunilor politice și trecerea din nou la alfabetul rusesc, cu promovarea „limbii moldovenești” în varianta I.D. Ceban. Documentele incluse în această parte finală de anexe conțin articole ale vremii privind așa zisa „moldovenizare” a aparatului administrativ basarabean sau extrase din documente privind trecerea scrisului moldovenesc la alfabetul rusesc.

Continuând preocupările de lingvistică ale celor trei academicieni basarabeni amintiți la începutul acestor rânduri în aceeași manieră eclectică pe care și aceștia au abordat-o de-a lungul propriilor trasee științifice (lingvistică generală, istoria limbii literare, gramatică etc.), domnul Teodor Cotelnic a înțeles, din nou la fel ca cei trei confrăți întru studiul limbii române, să-și dedice o bună parte din cariera analizei de tip sociolingvistic a realităților idiomatiche dintre Prut și Nistru. În urma acestui travaliu științific, pe care l-a întreprins „plin de energie, de tinerețe sufletească, de demnitate omenească” (caracterizare preluată din prefața volumului recenzat, redactată de însuși Nicolae Corlăteanu, cel care a coordonat teza de doctorat a autorului), a rezultat prezentul volum, despre care putem spune cu fermitate și în cunoștință de cauză că reprezintă, atât prin rigoarea științifică prezentă în argumentările elaborate, cât și prin stilul concis și convingător al acestora, una dintre lucrările de referință pentru înțelegerea dinamicii identitare din Republica Moldova, mai ales sub aspectul componentelor etno- și sociolingvistice ale acesteia.

Veronica Olariu
Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Iași
România

Mihai EMINESCU, **Despre limbă, cultură, teatru**, ediție de Dumitru Irimia, volum îngrijit și notă asupra ediției de Mihaela Anițului, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2016, 277 p.

Personalitatea complexă a lui Mihai Eminescu, deși supralicitată în exegezele ultimului veac și expusă controverselor, continuă să ofere la o analiză atentă aspecte mai puțin cunoscute ale viziunii sale științifice, în complementaritate cu opera sa artistică.

Miriadele de domenii de care era interesat Eminescu trebuie însă căutate în volumele sale de jurnalistică, în corespondența purtată, în publicațiile periodice ale vremii sau în antologiile care suplinesc tot acest efort pentru cititori.

Volumul *Despre limbă, cultură, teatru*, apărut în anul 2016, constituie o ediție îmbunătățită și adăugită a antologiei *Despre cultură și artă*, ambele realizate de către eminescologul Dumitru Irimia. Profesorul ieșean a simțit nevoia de a reveni asupra cărții publicate în anul 1970 în timp ce lucra la *Dicționarul limbajului poetic eminescian*, mai exact între anii 1999 și 2004. Perspectiva amplă pe care o dovedea Mihai Eminescu la finele veacului al XIX-lea, adeseori într-o avangardă epistemologică, devenea cu adevărat clară doar prin folosirea tuturor izvoarelor bibliografice, asemenea pieselor unui puzzle, iar lucrul acesta a fost imposibil înainte de decembrie 1989.

Manuscrisele poetului, publicațiile în care își exprima ferm opiniile, schimbul epistolar, diverse ediții ale operei sale au fost studiate integral și completate în etapa de selecție a articolelor cu materiale apărute în volumele publicate după prima ediție a antologiei, din dorința de a realiza „un corpus integral”, după cum notează Mihaela Anițului în nota asupra ediției (p. 11). Cercetătoarea de la Centrul de Studii Naționale „Mihai Eminescu” din Ipotești a preluat acest demers de suflet al profesorului Dumitru Irimia, pe care obstacole editoriale l-au zădărnicit în momentul elaborării, și a îngrijit antologia de față pentru a permite publicului larg accesul la informații încă inedite.

Nu doar izvoarele prezentei ediții sunt mai numeroase, ci întreaga structură a fost reordonată într-o triadă compusă din domeniul limbii, al culturii în genere și al teatrului. Secțiunea din urmă cuprinde cele mai multe articole și este însoțită de *Însemnări*, observații cu caracter general al căror rol conclusiv oferă cititorului un portret mai puțin cunoscut al lui Mihai Eminescu, în care dimensiunea pluridisciplinară a preocupărilor sale susține prim-planul capodoperelor.

Antologia conține informații și analize din domeniul istoriei literare, al gramaticii istorice, etimologiei, dialectologiei, al toponimiei, folclorului literar, dar și al antropologiei culturale actuale, precum și al psihanalizei (*odaia* ca metaforă pentru intelect are ecou peste timp în imaginarul oniric al ego-ului). Frecvente demonstrații au loc în aria literaturii comparate, iar cronicile teatrale dovedesc o acută cunoaștere a tuturor elementelor implicate în actul artistic de pe scenă. Mihai Eminescu analizează pronunția, gestică, accentuarea replicilor, construcția personajelor și dinamica piesei, selecția temelor într-un mod convingător și adeseori intransigent.

Toate aceste domenii sunt privite prin lentila specificului național, despre care Dumitru Irimia scria în postfața de la antologia publicată în anul 1970 că „este predominant în abordarea tuturor fenomenelor de cultură; el este adesea secondat de principiul valorii etice” (p. 307). Acesta este liantul conceptual al materialelor din volum, fie că are o natură afectiv-cognitivă, „în limba sa numai i se lipsesc de suflet precepte bătrânești, istoria părinților săi” (p. 18), fie că identifică sursa inspirației literare: „o adevărată literatură, trairică, care să ne placă nouă și să fie originală pentru alții, nu se poate întemeia decât pe graiul viu al poporului nostru propriu, pe tradițiile, obiceiurile și istoria lui, pe geniul lui. Tot ce-ați produce în afară de geniul într-adevăr național (nu patriotico-liberalo-politic) nu va avea valoare și trăinicie, nici pentru noi, nici pentru străinătate” (p. 124); „teatrul național [nu] împrumută de la alții, ci are materiale d[în] modul d-a cugeta și poezia națională” (p. 171).

În plus, „vertebrele caracterului individual” (p. 21) constau în principii de viață și perspective ontologice, iar atunci când acestea definesc o comunitate întreagă, ele dau – potrivit concepției autorului – coordonata națională. De la această axiomă socio-culturală, Eminescu ajunge imediat la concluzia că „limba reflectă chiar caracterul unui popor” (p. 18) și anticipează cu mai bine de un secol demersurile internaționale întreprinse de UNESCO, care specifică în Convenția pentru Salvagardarea Patrimoniului Cultural Imaterial din anul 2003 că limba este vehiculul culturii tradiționale și dedică un program special pentru limbile aflate în pericol prin dispariția vorbitorilor nativi.

Unitatea limbii și poporului român (acesta este, de altfel, titlul dat de editor unuia din articolele scrise de Eminescu, fiindcă poetul arareori folosea procedeul de marcare a textelor sale) este demonstrată în antologie cu ajutorul argumentelor toponimice, istorice și etimologice. Cunoașterea fenomenului lingvistic în profunzime a făcut ca sugestiile sale de normare să aibă atât acuratețe cât și forță vizionară, prin anticiparea conceptului saussurian *langue-parole*: „Limba cultă a unui popor e așadar o abstracțiune și o unealtă artificială comparată cu dialectele vii și totdeauna în mișcare a poporului. Îndată ce se scrie limba începe a se pietrifica. Limba scrisă are ceva determinat, nemișcător, mort: dialectele produc cu asupra de măsură formațiuni nouă, cari câteodată trec în scriere, câteodată nu” (p. 43); „norma limbei scrise trebuie să fie cea care există obiectiv și în realitate în gura poporului de jos și a societății mai fine, iară nu fantaziile mai mult sau mai puțin ingenioase ale filologilor noștri. Așadar adevăr obiectiv și nu arbitraritate subiectivă. În acest proces de a stabili o normă pentru limba scrisă trebuie luate în considerare și acele influințe istorice cari-au resistat tendinței de espulsiune și s-au conservat în limba vie” (p. 82). Axele centrale ale sistemului lingvistic erau deja tratate, după cum observa Dumitru Irimia în postfața de la antologia publicată în anul 1970.

Următorul nivel al universului conceptual se dezvoltă în simbioză cu instrumentul de transmitere: „alături cu limba exista ca element de unitate literatura populară, a cărei răspândire uniformă nu e de tăgăduit. Aceleași balade ce s-au cules în munții Moldovei sau ai Ardealului s-au aflat, în variante, în Dobrogea, încât se constată că piesele nemerite de literatură populară aveau tendința de-a se răspândi la toți românii” (p. 24).

Totuși, Eminescu intuiește existența motivelor a căror poligeneză pe glob avea să ducă la redactarea unor tipologii peste decenii bune și atrage atenția asupra existenței „prototipurilor” literare. Firul roșu al specificului național prin care urzeala comentariilor formează o țesătură ideatică este întărit de principiul veridicității: „ceea ce-i neadevărat nu devine adevărat prin împrejurarea că-i național, ceea ce-i injust nu devine just prin aceea că-i național, ceea ce-i urât nu devine frumos prin aceea că-i național; ceea ce-i rău nu devine bun prin aceea că-i național” (p. 82). Aculturația, distincția antropologică între cultura popoarelor definite de îndeletnicirea păstoritului ori a vânatului și cea a agricultorilor, principiul cenzurii sociale reprezintă alte exemple semnificative ale intuiției conceptuale a lui Eminescu, ce a premers și cu câte un veac dezvoltarea epistemologiei valorificate de antropologia culturală.

Aflat la Viena la finele anului 1869, Eminescu trimitea o scrisoare către redactorul unei reviste din țară și îi atrăgea atenția că teatrul național trebuie să se ridice pe fundamentul solid al „filosofiei românești”, și, asemenea arcurilor de boltă ce sfidează legile fizice, el trebuie să așeze între „pietre unghiulare” tema națiunii și cea a religiei (p. 171). Din acest motiv, Eminescu îl apreciază pe dramaturgul Vasile Alecsandri și critică nimicitor piesele caracterizate de teme mărunte. Invocarea constantă a marilor dramaturgi (Sofocle, Shakespeare, Molière, Gogol) funcționează în cronicile teatrale ca un reper valoric și un impuls creativ de care era atâta nevoie la acel moment.

Lectura multidisciplinară a scrierilor eminesciene din categoria „comentariului și a meditațiilor pe teme culturale și artistice”, după cum notează Mihaela Anițului în nota asupra ediției (p. 11), deschide în fața cititorului o perspectivă amplă, aproape amețitoare, pe care trebuie să o fi avut Hyperion asupra galaxiilor. O astfel de antologie impune rescrierea istoriei pe care a înregistrat-o dezvoltarea științelor umaniste la noi. Așa cum Ovidiu Bârlea i-a recunoscut lui Mihai Eminescu meritul de a pune „o piatră de temelie folclorului român prin relevarea importanței lui multiple în tânăra cultură românească”, poate și lingviștii și teatrologii invocă în analiza lor diacronică momentul în care „din a haosului văi” au izvorât lumini.

Adina Hulubaș
Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Iași
România

Daniela HĂISAN, **On Writers as Translators/ Sur les écrivains-traducteurs**, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2016, 279 p.

With translatorship looming as large as life in the past decades, Daniela Hăisan's – a brilliant PhD in translatology and dedicated researcher in the field – *On Writers as Translators/ Sur les écrivains-traducteurs* is turning the spotlight, for a change, on the “rear-facing backseat of the literary world” to which the translator has been unjustly relegated (Rochester, *apud* Hăisan, p. 11).

The book is divided into three unequal parts, guided each by a different approach. Thus the author takes the reader smoothly and carefully from the lofty standards of theory in PART(IE) I PROLEGOMENA through a more down-to-earth translators' portraits gallery (PART(IE) II PORTRAITS) on to the translator's inner workings, as revealed in the final chapter (PART(IE) III DIALOGUES).

There is a most inspired symmetry running through the whole volume, with the two language-sections almost on a par in terms of page number (130 written in English and 120 in French – bibliography not included). The symmetry runs even deeper, to more discrete levels, showcasing subtopics like *The Translator as Writer* (p. 30–32) vs. *The Writer as Translator* (p. 69–77), or, for ludicity's sake, sections such as *Choice of Texts/Texts of Choice* (p. 204–207).

The subchapter *Why Translators?* of PART(IE) I is setting the goals, of which that of “bring[ing] translators center stage” – or, with due recourse to French terminology, “a long-awaited well-deserved *retour au traducteur* – is no doubt of paramount importance. Easier said (*scil.* written) than done, for the theories advanced, approaches proposed and strategies deployed so far are anything but few. Parading before the unsuspecting reader's eye are a bewildering array of Translation Studies paradigms (equivalence-oriented, functionalist, descriptive, cultural; p. 13), approaches (the so-called Pragmatic, Cultural, Empirical, Globalisation, Back-to-Linguistics, Ethical, Sociological Turns; p. 14, 15–17), terminological ‘moot points’ (translator's voice/ profile/ thumbprint/ point of view/ style/ presence/ (in)visibility/ role/ agency; p. 17–19), or metaphorical ways of interpreting translation (ancillary/ food/ sexual/ musical/ botanical metaphors; p. 20–28).

The subchapter on (*Translator*) *Metaphorics* is wisely leading up to the stances adopted on the apparently saddest condition of the translator: the much deplored death of translators (p. 28–30), who “By the very act of fulfilling their most ambitious aim of creating an author in translation, [...] celebrate their own demise. At the very moment of sublimation, when the author starts a new cycle of existence in another language, the translator vanishes in a tragic way” (Boutrig, *apud* Hăisan, p. 29).

Shared auctoriality – a further ‘bone of contention’ in Translation Studies – is then made the focus of the subchapter *The Translator as Writer* (p. 30–32) and resumed later on in the subchapter on writers-turned-translators (p. 69–77), with the paradoxical *ego-cum-alter-ego* condition viewed as diversely as: complementary, dialogic, continuous (rather than dichotomous), hierarchical, reverse hierarchical.

(*Forensic*) *Stylistics* (p. 39–42) and *Somatics* (p. 42–48) both bring to the fore the equally ticklish issue of choice motivation in translation. Whether obligatory or optional, recurring shifts have been found by Pekkanen to fall under categories such as expansion shifts, contraction shifts, shifts of order, miscellaneous shifts (p. 41), while Robinson further divides somatics – defined as “a synergistic relationship between awareness, biological function and environment” – into idio- and ideosomatics (p. 42).

One of the most thought-provoking subchapters is that on [*Translatorial*] *Habitus* (p. 48–66) and other translator-related concepts like *hysteresis*, *conatus* and *hexis*. Key concepts

like translator-centeredness, choice and creativity have also been more recently ventilated by Eco-translatology, a Chinese approach inspired by Darwinist theories (p. 66–67).

Turning to good account the first chapter's theoretical insights, it is in the exquisitely chiselled portraits of Chapter II (p. 81–221) that the author really comes into her own. Three are in French (Ion Luca Caragiale, Emil Gârleanu and Mihail Sadoveanu) and two in English (Ion Vinea and Petru Comarnescu), all of them patterned on the following descriptive diagram: biographical glimpses; translator of X, Y, Z; conclusions.

Based on the analysis of a vast corpus of translations (mainly from Poe and Shakespeare), Daniela Hăisan is audaciously swimming against the trend in placing Vinea "above or beyond any strict dichotomy, and certainly beyond the 'stigma' of mere target-orientedness" (p. 199), while highlighting his many-faceted profile as writer-cum-translator (national-literary translator, *traducteur-bricoleur*, poet-translator, translator-ethnographer; cf. J.-L. Besson and L. Necula, *apud* Hăisan, p. 200). Equally versatile at the job, Comarnescu – as translator of O'Neill, Twain, Defoe and Scott – must be credited, Hăisan argues, with helping to awaken the "collective ethnocentric feeling", in addition to practising "translation as a form of resistance" (p. 220), or, in Deslile's words, to being 'transgressive' (p. 220).

The French section is featuring Caragiale and Gârleanu located at the opposite ends – i.e. self-effacement vs. creativity at its ripest – of a cline exposing the various degrees of interference of the two voices – the writer's and the translator's –, with Sadoveanu exemplifying the 'golden mean.' A *homo duplex* in his own right (p. 87), Caragiale translates Poe and Perrault as co-author of both, for he cannot and will not suppress his rich writing vein, making thus out the perfect case for practitioner of *traduction dangereuse* (Constantinescu, *apud* Hăisan, p. 110) or *traduction ontologique* (Hewson, *apud* Hăisan, p. 110–111).

In sharp contrast thereto, in translating Daudet and Maupassant Gârleanu emerges three-dimensionally in Hăisan's fine-tooth-combed analysis as a faithful translator-editor, (para)textual and extratextual agent, and, last but not least, as an Eco-translator *avant-la-lettre*, who manages to totally subdue his writing voice.

In his translations of both Maupassant and Turgenev, Sadoveanu's writing voice seems to most tunefully chime in with his translating voice. This, as well as the local colour impregnating most of his translations, can be viewed, Hăisan maintains, as a redeeming feature for the few mistranslations slightly distorting the semantics of the original.

Concluding the book in the best academic-cum-translatorial manner possible, PART(IE) III DIALOGUES taps on both the vast experience and high expertise of two salient Romanian translators and translato-logists, Muguraş Constantinescu and Liviu Cotrău. Recently retired, the latter was a highly revered Professor in the English Department of Babeş-Bolyai University of Cluj, as well as of Partium Christian University of Oradea. A dedicated researcher and managing director of numerous research projects on translation, the former is also teaching French Literature and Literary Translation at "Ştefan cel Mare" University of Suceava, where she has founded and is coordinating an international MA in Translation Theory and Practice.

Testifying to the prominence of the book under scrutiny in the area of researches conducted on translation is also the fact that it was published with financial support from the Romanian National Council for Scientific Research, more precisely via the project "Traduction culturelle et littérature(s) francophones: histoire, réception et critique des traductions".

The author's nimbleness of mind combines with a delicacy of critical touch which helps provide valuable insight into the province of Romanian translators and their translations, in addition to lending fresh support to long-established theories, or even suggesting revised versions of some facets thereof.

As regards the faith of translators in the near future, we beg to differ with Boutrig over his pessimistic stance (see quotation *supra*), and prefer instead to argue with Walter

Benjamin² the original's claim to "continued life" ("Fortleben") through translation. Along the same line of reasoning, even if her/his auctorial voice fades out at some moment or other in a translation, (s)he metaphorically dies only to rise Phoenix-like from her/ his own ashes by de-/ recomposing, transposing and reposing, in short, by recreating the protean power of language through the (re)shaping power of translation³.

And indeed, the very existence of Translation Studies, as well as the prominent role of translator "as legislator of literary taste" (p. 19; cf. also Paloposki, *apud* Hăisan, p. 19), speak volumes for the more cheerful prospects translators are facing.

Gina Măciucă

"Ștefan cel Mare" University, Suceava
Romania

Otilia HEDEȘAN, Mihaela BUCIN (coord.), **Doamnele au vreme. Povestirile româncelor din Ungaria la începutul secolului XXI**, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2017, 186 p.

În primăvara anului 2017, la Timișoara a apărut o carte de excepție, cel mai recent produs editorial al unui proiect de cercetare a românilor din Ungaria, pe care l-au desfășurat, începând din anul 2006, cele șapte autoare: Otilia Hedeșan, Mihaela Bucin, Oana Florea, Nicoleta Mușat, Florentina Leucuția, Corina Popa și Monica Vlad. Ingenios construit, titlul – *Doamnele au vreme. Povestirile româncelor din Ungaria la începutul secolului XXI* – transcrie două perspective/discursuri/registre lingvistice/coduri culturale, încât deschide implicit volumul înspre o dublă receptare. La un prim nivel, cartea poate fi citită ca un exercițiu extrem de reușit de *etnografie colaborativă*, în sensul acordat acestei sintagme de către Luke Eric Lassiter, un exercițiu pus în act prin întâlnirea fericită a autoarelor cu Florica Santău și Maria Pilan Kalcsó din Chitighaz, Eva Sava și Ana Petrușan din Micherechi, Vioara Oroian din Bătania, Ana Bocsor și Florica Godja din Otlaca-Pustă. În această logică, *Doamnele au vreme* exprimă, întâi de toate, „o formulă a solidarității coproductive a acestor texte, în care, de altfel, în mod deliberat, vocile povestitoarelor alternează cu cele ale autoarelor” (p. 10). Pe de altă parte, cartea restituie o imagine nuanțată, chiar dacă „fragmentată de gen” și „limitată spațial” (p. 11), a *ce* și, mai ales, *cum* se povestește, în prezent, în comunitățile românești din Ungaria.

Între un *Scurt argument pentru un titlu indeterminat* (p. 9–12), semnat de Otilia Hedeșan, și un *Glosar* însoțit de o listă de *Expresii locale* (p. 173–184), ambele alcătuite cu minuțiozitate și profesionalism de Florentina Leucuția, cititorului îi sunt oferite șase studii, denumite prin replicarea construcției binare a titlului volumului și având o structură unitară, căci fiecare dintre texte prezintă, analizează, interpretează informații legate de: localizarea cercetării, prin rezumarea perspectivelor istoriografiei locale și/sau a tradițiilor narrative despre satul investigat și comunitatea care îl locuiește; contextul interacțiunii dintre cercetătoare și interlocutoarele lor, cu detalii privind criteriile selecției acestora din urmă, opțiunile metodologice ale primelor, strategiile intrării în teren, problemele și dilemele ivite

² For an analysis granting more profound insight into the matter see W. Benjamin, "The task of the translator", in *Selected Writings*, Cambridge, Harvard University Press, 2002, p. 253–263.

³ For further details see G. Măciucă, *Exposing, De- or Recomposing, Transposing and Reposing the Protean Power of Language*, February 2017, p. 96; manuscript of habilitation thesis available at "Ștefan cel Mare" University's Library.

pe parcurs; narațiunile generate și temele mari pe care acestea le subîntind; profilul povestitoarelor și specificul discursului lor, rostit, cel mai adesea, într-o „limbă punctată de formule neologice ori fără particularitățile dialectale specifice, revenind, apoi, în măsura în care povestitoarele constată că sunt înțelese, la grai” (p. 10). Pe lângă aspectele structurale, unitatea lucrării decurge, în mod firesc, dintr-o serie de determinări ce țin de cele ce au produs-o. Pe de-o parte, autoarele sunt românce din România, care au observat populațiile românești de peste graniță având fiecare propria lor experiență profesională și personală, orizonturi de așteptare dintre cele mai variate, interese de cercetare și întrebări clar stabilite dintru început sau care s-au decantat abia în teren. Pe de altă parte, născute între 1914 și 1960, interlocutoarele sunt românce a căror viață s-a derulat în Ungaria, în familii românești sau mixte; au grade diferite de aderență la tradiție și existențe trăite discret între ai casei sau, dimpotrivă, cu o intensă implicare comunitară, pe care le discursivizează în maniere diverse. Nu în ultimul rând, este de subliniat faptul că, fiind vizitate și interogate anterior de către jurnaliști ori intelectuali originari din localitățile respective, interesați de chestiuni de istorie locală, lingvistică și etnografie, toate cele șapte povestitoare aveau, la data înregistrării interviurilor, practica întrevederii cu cercetătorii, ceea ce, „pe de-o parte, facilitează intrarea în comunitate, pe de alta, însă, a condus la un gen de minimalizare a importanței interacțiunii cu orice tip de străin observator și, adesea, la clișeizarea informațiilor oferite” (p. 101).

Dincolo de ineditul și varietatea tematică a povestirilor pe care le transcriu și comentează, dincolo de farmecul aparte al limbii în care aceste povestiri au fost rostite, cele șase texte fascinează prin subtilitatea problematizărilor, dar și prin relevanța reflecțiilor formulate de autoare, în pagini de jurnal sau/și în articole publicate în anii 2007–2008, la primul contact cu terenul (de) observat, reflecții care, în 2017, sunt revăzute cu priviri recalibrate de noi curente bibliografice și de alte experiențe de cercetare.

În primul dintre aceste texte, *Florică, dragu' tăicuși*. Repovestiri de familie, din Chitighaz (p. 17–66), Mihaela Bucin restituie un teren care „nu mai există” (p. 22), căci, după fiecare dintre etapele acestuia, unul din povestitorii familiei Santău se retrage pentru totdeauna din cadrul performării, un cadru care, pe măsură ce se îndepărtează de centrul simbolic al gospodăriei (înregistrările se petrec în bucătărie în 1996 și 2000, pe terasa casei în 2006, la Gyula, în apartamentul mezinei, în 2016 și 2017), se deschide înspre receptori al căror număr crește exponențial de-a lungul anilor, astăzi înglobându-i, practic, pe toți potențialii cititori ai volumului. Decupate și comentate punctual de autoare, povestirile de familie produse în decursul acestor întrevederi recuperează un întreg context comunitar, marcat de conviețuirea românilor alături de unguri, șvabi și evrei, pe măsură ce ordonează evenimentele reprezentative ale biografiilor lui Bace Gheorghe Santău (anii când, „micuț, dă fo' șapte-opt ani”, a fost dus „dă sclugă la julani”) și ale Floricăi Gugu (prizonieratul și dispariția tatălui în Război; adolescența și tinerețea trăită în conformitate cu normele acceptate în sat, mai exact cu ceea ce ea numește „házirend/regulament de ordine interioară/, suca și lejea”; nașterea mezinei familiei; călătoria solitară la Moscova pentru a-și vedea fiul, aflat la studii, și întoarcerea intempestivă a acestuia pentru a sărbători Crăciunul între ai săi). La un al doilea palier structural, textul Mihaelei Bucin radiografiază evoluția relației dintre cercetătoare și subiecții cercetării sale, observând că „ai privilegiul de a primi informații în graiul local numai după ce ți l-ai însușit” (p. 36) și poți rosti: „Terenul sunt eu!”, abia atunci când, ascultând repertoriul local de pățanii și snoave, înveți „când și de cine e potrivit să răzi, pentru cine și de ce plâng povestitorii” (p. 65).

Corina Popa și Monica Vlad prezintă, în studiul *Muierile cele mari de la margine de hotar* (p. 67–94), o altă modalitate de a înțelege și descrie dinamica accentuată a localității Chitighaz în ultima jumătate de secol, pornind de la o încercare de configurare a ritmurilor cotidiene și festive ale acesteia, prin convorbiri cu Maria Pilan Kalcsó, centrate pe tematica practicilor alimentare și desfășurate în 2006 și 2016. Doamna Maria se individualizează în galeria povestitoarelor antologate în volum nu atât prin calitatea sa de profesionistă a

domeniului culinar, cât prin dublul rol pe care textul de față i-l descoperă. Pe de-o parte, în raport cu cele două cercetătoare și în situația de discurs modelată de acestea, este informatoarea specializată, care comunică rețete, abilități, tehnici de preparare și servire a hranei, evocând, deopotrivă, figurile feminine care i-au transmis și către care a transmis acest *savoir-faire*. Pe de altă parte, în comunitatea românilor din Ungaria, Maria Pilan Kalesó și-a asumat rolul unui antropolog naiv, căci „a cules rețete, sfaturi practice și fragmente din trecutul celor care le dețineau. Le-a arhivat, le-a transcris într-o carte și le-a relansat în comunitatea virtuală, numai după ce ea însăși «le-a fiert și le-a gustuluit» în bucătăria sa din Chitighaz. A înțeles repede că tradiția se poate revigora prin marketizare [...], a participat la festivaluri și a organizat chiar ea un festival gastronomic în satul ei” (p. 79). Urmărind aceeași miză, de a schița transformările petrecute recent în comunitățile românești din Ungaria prin analiza cunoașterii gastronomice transmise pe linie feminină, studiul Oanei Florea (p. 127–144) configurează profilul Anei Petrușan din Micherechi. Discursul evocativ al povestitoarei despre practici și preferințe culinare este punctat de propoziții concludive de felul celei selectate ca titlu – *Când cum o fost* –, care, departe de a fi o manieră facilă și expeditivă de a răspunde întrebării formulate în cadrul anchetei, denotă o înțelegere nuanțată și complexă a realității și-i oferă autoarei ocazia să reflecteze la relativitatea „oricărei încercări de a înscrie în tipare faptele de viață privată” (p. 144).

Textul Otiliei Hedeșan, dintre paginile 95 și 125 ale volumului, este construit ca răspuns la provocarea de a transforma într-un teren ofertant Micherechiul anului 2006, „un adevărat loc al memoriei regionale” (p. 101), față de care și-au manifestat interesul profesional mai multe categorii de intelectuali. Strategia metodologică constă în accesarea momentelor-reper ale istoriei micherechenilor (migrația la muncă în America la începutul secolului XX, Al Doilea Război Mondial, migrația românilor în Ungaria în perioada comunistă, tensiunile de la frontiera româno-ungară în zilele de după Revoluția din decembrie 1989), dar și a unor aspecte ale vieții tradiționale (organizarea gospodăriei și distribuția muncilor în cadrul acesteia, tăiatul porcului, numit, în terminologia locală, *diznotori*), prin filtrul povestirii vieții Evei Sava, declanșată și structurată prin vizionarea colecției personale de fotografii de familie. Noutatea abordării este reperabilă și la nivel analitic, căci Otilia Hedeșan propune o serie de comentarii pertinente asupra omisiunilor și tăcerilor care sincopază discursul povestitoarei, aceasta fiind extrem de reținută în a furniza informații despre mama sa, Ana Sava, prescurăriță, dar și colecționară și autoare de verșuri, numite, la Micherechi, hori ale mortului.

Un al doilea studiu pe care Otilia Hedeșan îl semnează în această carte focalizează modul în care se construiește figura lui „Bace Mihai Purdi, povestitor român” din Otlaca Pustă, la intersecția a două tipuri de discurs. Primul, produs din exteriorul comunității, de către intelectualii români din Ungaria și de către etnografii români și maghiari, îl plasează pe povestitor în ipostaza de „actor pe un itinerar simbolic complex, când tezaur al memoriei locale, când voce inspirată în transmiterea tradiției locale, când girant al unei umbrelor generoase sub care se pot ascunde semnificații deschise, diferite în funcție de împrejurări” (p. 162). Al doilea tip de discurs, produs prin dialogul dintre autoare și ficele povestitorului, îl recuperează pe Bace Purdi în ipostaze cotidiene și paterne, ca „figură complexă, personalizată de o serie de semne mărunte și de amintiri picante, dar și instituționalizată asemeni unei metafore a vieții satului tradițional locuit de români în ultima jumătate de secol” (p. 172).

Plecând de la interviul realizat, în 2006, cu Vioara Oroian, de 92 ani, din Bătania, studiul Nicoletei Mușat interoghează gradul de relevanță științifică pe care îl poate prezenta narațiunea liniară a unei „vieți comune”, lipsită de mari drame existențiale și de evenimente percepute drept extraordinare, precum pare a fi cea a povestitoarei. Formulată în lumina teoriilor antropologiei povestitului, pentru care „totul se spune [...] chiar dacă nu totul este de spus”, concluzia cercetătoarei este că „experiența Vioarei Oroian este, parțial, experiența

bătăniienților, iar reaşezarea în lume prin poveste este maniera prin care o comunitate își recuperează, prin vocile membrilor ei, deopotrivă memoria și istoria” (p. 155).

Așadar, *Doamnele au vreme* este o carte despre ce și cum se povestește din și despre comunitățile românești din Ungaria numai până la un punct. Dincolo de acest punct, este o carte despre construcția dificilă a unui teren de cercetare, despre drumul anevoios de la teren la text – pentru a prelua o celebră sintagmă a lui Mondher Kilani –, despre felul în care acest text este/ poate fi citit și comentat; o carte despre configurarea și devenirea unei echipe de specialiste în problema populațiilor istorice românești și, în ultimă instanță, despre cum poate fi făcută, cu pasiune și devotament, profesia de antropolog.

Cosmina Timoce-Mocanu

*Institutul „Arhiva de Folclor a Academiei Române”, Cluj-Napoca
România*

Mihai IOVĂNEL, **Ideologiile literaturii în postcomunism**, București, Editura Muzeului Literaturii Române, 2017, 251 p.

Deși majoritatea cercetătorilor care s-au ocupat recent de literatura română în postcomunism au subliniat raportul de interdependență dintre sistemul literar și practicile lui individuale, pe de o parte, și o serie de factori extraliterari – (geo)politici, economici, sociali – pe de altă parte, nici unul dintre aceștia nu a analizat pe larg relațiile în cauză. O face Mihai Iovănel în cel mai recent volum al său, *Ideologiile literaturii în postcomunism*, pornind de la „operatorul” (așa cum îl numește autorul însuși) ideologic. Principala dificultate a unui atare demers vizează, așadar, transformarea unui concept-umbrelă ca ideologia într-un operator funcțional pentru analiza literaturii, cu aplicații într-un segment temporal în care aceasta din urmă își auto-celebra eliberarea de sub tutela politicului și a ideologicului din perioada comunistă. Iovănel rezolvă această triplă provocare încă din *Introducere*, prin opțiunea pentru uzul în linie (neo)marxistă a conceptului de ideologie. Astfel, volumul își propune „cartografierea literaturii române de după 1989 din perspectiva dublă, dar complementară, a relației dintre suprastructura ideologică a perioadei – care codifică o serie de relații de producție – și literatura propriu-zisă; și a dinamicii dezvoltate la nivelul suprastructurii, manevrând idei, contexte, instituții, grupări literare ș.a.m.d.” (p. 9).

Cum funcționează, însă, practic aceste raporturi, în situația concretă a postcomunismului românesc? Care este relația între literatură și ideologie/ ideologii, în sfertul de secol scurs de la revoluția din 1989?

Odată cu prăbușirea comunismului și descentralizarea sistemului literar (la nivel politic, instituțional, al pieței, dar și la nivel intern, prin posibilitatea de a impune noi ierarhii), majoritatea actorilor din arealul literaturii se așteptau ca aceasta să devină un câmp de luptă împotriva ideologiilor dominante (fie ele vechi sau noi), în special prin scrierile de sertar, revizuirile canonice, dar și prin posibilitatea dată acum autorilor aspiranți sau marginali înainte de 1989 de a intra în joc de pe poziții antisistem. Așteptarea unui roman al Revoluției și, mai târziu, a unui roman al tranziției, care să codifice într-o narațiune coerentă, dar mai ales nepartizană, o perioadă istorică în care manipularea ideologică a fost resimțită acut, ține de aceeași viziune idealistă asupra literaturii. În practică lucrurile nu au fost însă atât de simple, și exact asta se angajează să arate, printr-o suită de analize bine ținute, studiul de față. Teza centrală a cărții lui Mihai Iovănel, convingător demonstrată prin examinarea unui material divers din presa, critica și literatura ultimilor 20 de ani, este că postcomunismul tinde să reproducă, fie și descompunând-o, „ordinea” comunismului. Această continuitate

poate să ia forma „antitezei dialectice”, ca în cazul literaturii și al filmului, care mizează după 1989 pe o poetică a explicitului, a denotației și, tematic, a violenței și obscenului, în opoziție perfectă cu „ermetismul semantic” care friza incomprehensibilul, practicat de scriitorii în perioada comunistă (p. 22–23). Alteori – mai exact, atunci când vine vorba de instituții literare, de la uniuni de creație și cenacluri la presa culturală –, continuitatea se manifestă mai degrabă sub forma falsei reforme și, în unele cazuri, a înlocuirii unui grup de putere cu un altul.

Cele două situații menționate mai sus rămân paradigmatiche, dar cercetarea lui Iovănel discută multe alte cazuri în care această continuitate este activă, de exemplu în resurecția naționalismelor, a extremismelor, a teoriei conspirației și a unui „nou protocronism” în anii ’90 și 2000 – analizate, toate, în capitolul dedicat miturilor. Un alt exemplu are în atenție comportamentul literar de după 1989 al scriitorilor formați în sistemul comunist, care și-au dezvoltat în bună măsură abilitățile artistice în interacțiunea cu aparatul cenzurii. Plecând de la această stare de fapt, de la care Stanisław Lem a dezvoltat teoria „punctelor de rezistență” (p. 27), Iovănel urmărește travaliul autorilor pentru a-și stabili – odată dispărută cenzura și celelalte condiționări din comunism – noi „prohibiții” de ordin politic, moral sau epistemologic, față de care să se poziționeze antagonic (vezi capitolul al doilea, „Puncte de rezistență”).

Capitolul central al cărții, „Evoluția literaturii”, își propune să urmărească două tipuri de mutații în sfera literarului, și anume ciocnirile inter-generaționale și dinamica formelor și a formulelor literare. În acest scop, sunt selectate trei concepte operaționale, valide în câmpul literar postcomunist: *generația*, redefinită, față de accepția tradițională în istoria literaturii, ca „grup de putere” (trebuie spus, totuși, că, dincolo de polemicele din presă între optzeciști, nouăzeciști și douămiiști, generația ’80 își păstrează statutul de clasă superpusă, cucerit la începutul anilor ’90), *realismul* pentru analiza prozei și *autobiografismul* pentru poezie. Deși Iovănel definește aceste ultime două concepte ca pe niște „operator[i] capabil[i] să integreze transgenerațional asemănările” (p. 137) – principiu ilustrat, de altfel, prin mai multe exemple convingătoare –, în fapt, modelul tripartit al evoluției prozei și poeziei urmează aproape perfect dinamica generațională de după 1989. „Metarealismul postmodern” este singura categorie ilustrată printr-o clasă eteroclită de scriitori, care îi grupează pe Petru Cimpoeșu, Mircea Cărtărescu, Caius Dobrescu, Ion Manolescu, Sorin Stoica, Ion Iovan, Gheorghe Crăciun, plus autoficționarii Cezar Paul-Bădescu și Dan Sociu. O noutate în discuția despre dinamica literară din postcomunism o constituie atenția acordată, nu doar în acest capitol, literaturii de consum – un „supragen” care cuprinde romanul SF, *fantasy*-ul și *policierul* – și relațiilor care se stabilesc între aceasta și *mainstream*. Merită reținută observația că, aplicate producției literare din postcomunism, ambele concepte par să aibă nevoie de nuanțări: dacă scriitorii din *mainstream* nu au intrat, cu câteva excepții, în canonul istoriilor literare (de pildă, în *Istoria critică a literaturii române* a lui Nicolae Manolescu din 2008), literatura de consum nu are un public suficient de larg pentru a reprezenta o piață care să asigure succesul comercial indispensabil în definirea genului.

În sfârșit, o dificultate importantă pentru discuția în sine pe acest subiect are în vedere instabilitatea relației dintre literatură și ideologie nu doar în postcomunism, ci și în comunism. Așa cum subliniază Iovănel, între ideologie și literatură există „legături structurale”: ambele au un caracter „atât imaginar [...], cât și material”; ca și ideologia, literatura presupune exercitarea unor „practici materiale” specifice, precum scrierea, editarea, tipărirea, punerea pe piață, cumpărarea (p. 21). Dacă modurile de actualizare a raporturilor dintre literatură și ideologie la nivelul practicilor materiale sunt relativ ușor de analizat, lucrurile devin mai complicate în privința celui alt aspect comun, care ține de aspectul „imaginar” al celor două; mai exact, de caracterul lor fundamental discursiv. Greutatea stabilirii unei corelații între polii *ideologie* – *literatură* poate fi redusă, cred, la aporia care se insinuează de fiecare dată în discuția despre raporturile literaturii (și, în sens mai larg, ale artei) cu alte sisteme și discursuri din sfera socială. Mai exact, literatura poate servi ca un

vehicul al ideologiei – fie ca o structură de codificare activă, la vedere, a acesteia, ca în exemplul realismului socialist, fie la nivelul unor codificări pasive, ca în cazul literaturii subversive din comunismul românesc – și, în același timp, ea poate fi o practică anti-ideologică. Cel de-al doilea sens nu vizează neapărat o poziție radicală împotriva unei anumite ideologii politice, nici un „dincolo de” ideologie, ci, mai degrabă, o situație similară cu cea descrisă de Roland Barthes, cu referire la demascarea mitului⁴: în acest caz, literatura „fură”, mimează limbajul ideologiei pentru a-l expune ca fals și a se delimita de el. Limita între *a fura* și *a se lăsa furat de* este, însă, una foarte fragilă, care ridică problema criteriilor de discriminare între cele două situații. Aporie nu ușor de soluționat, din moment ce subordonarea sau insubordonarea literaturii față de ideologie este și un efect al receptării, așa cum o demonstrează viziunile opoziționale despre „literatura subversivă”, la momente diferite (înainte și după 1989), sau aparținând unor grupuri cu experiențe și puncte de vedere diferite (scriitorii români care au practicat „rezistența prin cultură”, intelectuali români din exil, observatori străini).

Oricum ar sta lucrurile, *Ideologiile literaturii în postcomunism* șubrezește utopia autonomiei esteticului, care implică, în bună măsură, și presupuziția unei autonomii a câmpului literar față de sistemul socio-politic. E drept că fetișizarea criteriului estetic a fost deja combătută deschis în spațiul românesc de istoricii literari revizionști, ca Andrei Terian⁵, sau indirect, prin folosirea literaturii autohtone ca teren de aplicație pentru studiile culturale. Dar, până la cartea lui Mihai Iovănel, complexitatea raporturilor dintre literatură și instituțiile, mediile, politicile, jocurile de putere din societatea postcomunistă (ba chiar însăși existența unora dintre aceste raporturi) nu fusese decât parțial explorată și documentată. Cel mai important câștig al volumului de față, dincolo de originalitatea punctului de vedere și de consecvența cu propria metodă, rămâne acela că Iovănel surprinde criza complexă pe care o traversează în postcomunism literatura, împreună cu întreaga societate românească. Un demers necesar – chiar dacă vitriolant pe porțiuni, mai ales în evaluarea producției literare postdecembriste –, care îmbină informații factuale și ample excerpte din discursuri și luări de poziție ale anilor '90 și 2000, într-o structură cu accente demistificatoare.

Andreea Mironescu

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
România

Antim IVIREANUL, Predici. Un manuscris inedit din Basarabia (1824), ediție critică, studiu introductiv, note, facsimil de Zamfira Mihail și pr. Paul Mihail; preambul de Victor Spinei, Ionel Căndea; cuvânt înainte de Arhiepiscop dr. Casian Crăciun, București-Brăila, Editura Academiei Române și Muzeul Brăilei „Carol” I, Editura Istros, 2017, 650 p.

Prin această ediție debutează seria de tipărituri *Documenta Basarabiae*. Un volum de o deosebită ținută științifică și grafică prin care un manuscris inedit al unui înalt prelat, Antim Ivireanul, cărturar și meșteșugar al condeului, a fost oferit culturii române de doi

⁴ Roland Barthes, *Romanul scriiturii*, selecție de texte și traducere de Adriana Babeți și Delia Șepețean Vasiliu, București, Univers, 1987, p. 106.

⁵ Andrei Terian, *Critica de export. Teorii, contexte, ideologii*, București, Editura Muzeul Literaturii Române, 2013.

cercetători de prestigiu, Zamfira Mihail și Paul Mihail, cunoscuți pentru studiile de filologie română, slavistică, istorie, teologie.

Volumul beneficiază de un preambul alcătuit de Victor Spinei și Ionel Câdea, în care autorii subliniază inițierea unei colaborări științifice între Institutul de Arheologie din Iași și Muzeul Brăilei „Carol I”, concretizată într-o nouă serie, *Basarabica*, cu o serie complementară, *Documenta Basarabiae*, în care se urmărește valorificarea scrierilor cărturarilor basarabeni, făcându-le cunoscute și în alte spații culturale și, mai ales, în vestul Prutului. Autorii precizează că la inițierea acestei serii au stat sugestiile distinsei cercetătoare Zamfira Mihail care, împreună cu tatăl Domniei Sale, preotul-savant Paul Mihail, au desfășurat o activitate neobosită de studiere și mai ales de prezentare a manuscriselor și cărților care au circulat în Basarabia, ținutul de baștină al editorilor manuscrisului de la 1824.

Impresionant cuvântul Arhiepiscopului Dunării de Jos, dr. Casian Crăciun, referitor la valoarea dogmatică, morală, religioasă a textului antimian, dar și la arta oratorică și expresivitatea limbii acestuia. Este adus un omagiu memoriei preotului Paul Mihail:

omul, sufletul său mărinimos, curăția inimii, blândețea filocalică a slujirii la Sfântul Altar, precum și acribia cercetării științifice ne arată în persoana Avvei dr. Paul Mihail o ‘icoană’ nu numai a preoților noștri de altădată, slujitori de la Altar la Academie, ci un autentic ‘apostol’ al unității neamului nostru creștin românesc, din zona sa natală și până în cele mai adânci fibre sufletești (p. XVI).

Iar fiica sa, distinsa profesoară dr. Zamfira Mihail, i-a fost alături și a trudit la desăvârșirea ediției și publicarea ei, după plecarea părintelui său în lumea dreptilor.

Ediția propriu-zisă, pe care o vom numi *Ediția Mihail*, conține o amplă *Introducere* în care sunt abordate mai multe aspecte, legate de istoria culturală și religioasă a românilor, iar titlurile capitolelor sunt grăitoare. Reținem câteva idei însoțite de o demonstrație filologică riguroasă, erudită.

Circulația cărții românești în toate provinciile locuite de români, ca factor de unificare națională, culturală, lingvistică; aceleași scrieri canonice destinate serviciului divin ori lecturii monahilor s-au răspândit, iradiind din principalele centre de cultură religioasă. Astfel, cărți tipărite în Muntenia au ajuns în Transilvania, Banat, Moldova, Basarabia; altele, apărute în Transilvania, au fost utilizate și în celelalte provincii românești, iar cele din Moldova au constituit hrana sufletească mai ales a credincioșilor de pe ambele maluri ale Prutului. Afirmația este susținută de exemple care ilustrează peregrinările unor tipărituri din secolul al XVII-lea de la Iași, București, Râmnicu-Vâlcea, Buzău, Căldărușani, care au străbătut mai multe zone românești, au ajuns peste Prut și s-au păstrat până astăzi în bibliotecile din Basarabia. Dintre acestea amintim: un *Acatist*, tipărit la Snagov în 1698, tradus și diortosit de Antim Ivireanul, conține însemnări care atestă utilizarea acestuia la Mogoșoaia, apoi în răsăritul Moldovei (Iași) și în satul Cornova, Orhei; *Cazania* lui Varlaam, tipărită la Iași în 1643, folosită în serviciul religios, a fost reprodusă, integral sau selectiv, în ediții succesive tipărite la Mănăstirea Dealu, 1644, la Belgrad, 1699, București, 1732, 1765, 1768, și Râmnic 1748, 1781, 1792, s-au făcut, după textul tipărit, copii manuscrise care au călătorit în spațiu și timp; de pildă, o copie din 1731 a *Cazaniei*, descoperită în anul 1930 la o mănăstire din Basarabia, efectuată la comanda unui locuitor din județul Hunedoara, a ajuns la o localitate Dealul Nou, ulterior la o biserică din Bacău, la mănăstirea Neamțu, în posesia unui călugăr, și a poposit la Noul Neamț din Basarabia, unde a fost citită la strană.

Situația dramatică a scrierilor românești din Basarabia care au fost preluate (a se citi *confiscate*) de puterea abuzivă rusească din secolele al XIX-lea și al XX-lea, obligând preoții să-și procure cărți slavonești. Mai mult, acestea au fost distruse, servind uneori drept combustibil pentru încălzirea sobelor la Casa Arhiepiscopă, păstorită de un rus al cărui nume refuzăm să-l pomenim.

Având în vedere că în bibliotecile mănăstirești se aflau și cărți laice, precum și copii manuscrise, am putea presupune că aici se vor fi aflat și prototipurile unor texte românești (cronici sau traduceri) care au fost distruse, scrierile păstrându-se doar în unele manuscrise răspândite în alte provincii românești.

Expresia *rezistența prin cultură* este susținută de editori cu exemple concrete din Basarabia secolului al XIX-lea. Manevrelor politice și eclesiastice ale puterii țariste de deznaționalizare a românilor și prin intermediul actului liturgic au fost estompeate de acțiunile unor clerici patrioți care au eludat legile abuzive prin diferite subterfugii. Este prezentat portretul luminos al clericului originar din Transilvania, Gavriil Bănulescu-Bodoni, care între anii 1812 și 1821 a fost mitropolit al Arhiepiscopiei Chișinăului și Hotinului, Arhiepiscopie înființată de autoritățile țariste fără consultarea Mitropoliei Moldovei. Acesta s-a remarcat și prin activitatea de diortosire sau tipărire a mai multe cărți românești de cult, care aveau, totuși, pe foaia de titlu precizarea că respectivele scrieri au fost traduse *din slavonește*. În fapt, textele reprezentau retipăriri ale traducerilor românești publicate la Iași, Neamț, Buda, Târgoviște, București etc., iar pentru actul liturgic mitropolitul Gavriil a achiziționat, totuși, mai multe cărți publicate în provinciile române. Dintre acțiunile sale editoriale este cunoscută tipărirea *Bibliei* lui Samuil Micu la Sankt Petersburg (în 1817, Vechiul Testament și, în 1819, Vechiul Testament și Noul Testament), și a *Liturghiei*, la Chișinău (1815), scrieri cu un puternic impact asupra limbii românilor din Basarabia. Editorii au efectuat o amănunțită analiză textologică și lingvistică pentru a stabili raportul de filiație între tipărirea *Liturghiei* de la 1815 și textele antimiene tipărite la începutul secolului al XVIII-lea (1706, 1713, 1728) și au stabilit că scrierea basarabeană reproduce aceste tipăriri cu unele interpolări după tipicul slavo-rus, pretins de oficialitățile rusești, iar trăsăturile lingvistice sunt specifice graiurilor dacoromâne sudice.

În cultura română veche, ca urmare a rarității scrierilor tipărite și a costului lor, se practica reproducerea unor texte în copii manuscrise, comandate de persoane înstărite sau efectuate pentru necesități de cult. Editorii subliniază că, în Basarabia, deși a existat preocuparea pentru procurarea cărților tipărite, *multiplicarea textelor în limba română s-a făcut, însă, și prin numeroase manuscrise copiate sau aduse ca atare în Basarabia și folosite acolo de-a lungul anilor* (p. 13). Este și cazul manuscrisului din 1824, de la mănăstirea Dobrușa, care a făcut obiectul *Ediției Mihail* pe care o prezentăm aici.

Mănăstirea Dobrușa, situată între Chișinău și Orhei, a fost întemeiată de călugărul Ioasaf. Editorii descriu peregrinările manuscrisului care a trecut prin încercări dramatice: de la monahul-scriptor și cărturar din Mănăstirea Dobrușa, la preotul profesor Constantin Popovici, de la Seminarul din Chișinău, care îl donează tânărului teolog Paul Mihail (ovici), devenit preot în 1936. Preotul Popovici l-a informat pe tânărul Paul Mihail că manuscrisul, acefal, conține omiliile lui Antim Ivireanul. După ocuparea Basarabiei, în 1940, posesorul a reușit să-l salveze expediindu-l cu bagajele altor persoane, în 1944, și să-l recupereze cu dificultate în 1949. Mai multe decenii nu a fost posibilă editarea manuscrisului ca urmare a ostilității regimului față de scrierile religioase și față de Biserică. Posesorul, pr. dr. Paul Mihail, a donat cu generozitate manuscrisul antimian Bibliotecii Sfântului Sinod, aflat în incinta Mănăstirii Duminica Tuturor Sfinților, construită de Antim Ivireanul. Și astfel acest text se întoarce la obârșii.

Editorii ne oferă date interesante despre activitatea pastorală a mitropolitului Antim și în mod specific despre alcătuirea liturghiei de către acesta, care a slujit la catedrala cu hramul Sfinții Constantin și Elena. Editorii au pornit de la informația că textul de la Dobrușa reprezintă o copie după un prototip manuscris al predicilor lui Antim Ivireanul și au efectuat o comparație cu alte manuscrise cunoscute (mss. 3460, 549, 524 de la BAR și un manuscris aflat la Biblioteca Județeană Craiova). Descrierea codicologică a manuscrisului *Mihail* este efectuată și pe baza analizei filologice comparative cu celelalte patru copii manuscrise cunoscute: este semnalată omisiunea unor predici, diferențe în privința succesiunii acestora,

unele intervenții ale scriitorului, prezența colontitlului; sunt specificate erori de transcriere, particularități grafice ș.a. Coroborând datele filologice cu cele istorice, editorii conchid că prototipul manuscrisului *Mihail*, care conține predicile lui Antim Ivireanul, va fi fost copiat la București, la mănăstirea Căldărușani, și că acesta a fost adus de Gavriil Bodoni în Basarabia, unde a fost copiat la mănăstirea Dobrușa.

În studiul introductiv al *Ediției Mihail* se regăsesc și informații filologice prețioase în legătură cu răspândirea și utilizarea creației omiletice antimiene. În afară de cunoașterea cuvântului sacru, un asemenea text va fi avut influență și sub aspect artistic, fiind apreciat pentru împletirea cu meșteșug a frazelor antimiene. Nu putem să nu reproducem un scurt fragment, în care nașterea lui Iisus Hristos este descrisă de Antim prin mlădierea expresiei artistice:

făcându-ș și noa[p]tea calea sa jumătate eșit-au aici, în lumina aceasta a noastră, ca un mire din cămara Sa; eșit-au, zic, nădejdea tuturor vecilor, bucuriia îngerilor, mântuirea neamurilor, sculara celor morți, izvorul milii, // rădăcina vieții. Eșit-au Cuvântul Tatălui, cu trup îmbrăcat, din trupul Fecioarei; eșit-au gol, pentru ca să ne îmbrace pre noi, sărac, ca să ne îmbogățască, smerit, ca să ne înalță la ceriu, ca un prunc, ca să ne facă pre noi desăvârșit și să ne dea noao bucuriia cea vecinică (*Ediția Mihail*, p. 585–586).

Paginile manuscrisului *Mihail* sunt facsimilate, reproduse în imagini color bine executate, plasate pe fiecare pagină, dedesubtul fiecărei imagini fiind textul cu caractere latine, în transcrierea interpretativă a editorilor. Facsimilarea excelentă a permis editorilor lectura corectă a anului copierii la mănăstirea Dobrușa, și anume 1824, și implicit corectarea lecturilor anterioare. Între croșete sunt semnalate diferențele textologice față de ms. 3460 de la BAR, pe care editorii l-au avut în vedere pentru realizarea ediției.

Ediția Mihail, de înaltă rigoare științifică, reprezintă o sinteză temeinic documentată referitoare la viața culturală și ecumenică din Basarabia, la relațiile cu celelalte provincii române. Publicarea copiei manuscrise a lui Antim constituie o restituire care demonstrează aviditatea creștinilor basarabeni de receptare a textului sacru în limba română, continuitatea spiritualității românești în toate provinciile istorice locuite de români și pune în evidență circulația mai amplă a unui text de mare valoare artistică și religioasă,

La 15 iunie 2017, Doamna Zamfira Mihail a împlinit o vârstă frumoasă, încununată de numeroase realizări științifice, care se cuvine a fi omagiată. Profităm de prilejul prezentării *Ediției Mihail* pentru a-i ura viață lungă și putere de muncă pentru îndeplinirea tuturor proiectelor Domniei Sale!

Eugenia Dima
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
România

Zoltán KÖVECSES, **Where Metaphors Come From** [‘De unde provin metaforele’], Oxford, Oxford University Press, 2015, 215 p.

Cartea lui Zoltán Kövecses, *Where Metaphors Come From* [‘De unde provin metaforele’], reprezintă o nouă perspectivă adusă studiilor începute de Lakoff & Johnson (1980) și continuate de alți cercetători cu privire la metafora conceptuală, prin care se prezintă relația dintre metafora conceptuală și context. *De unde provin metaforele?* Aceasta este întrebarea care precedă cele mai importante secțiuni din lucrare și al cărei răspuns va arăta dependența metaforei conceptuale de contextul în care este produsă. Lucrarea este alcătuită din patru secțiuni, precedate de prefață și urmate de indice.

În prefață sunt expuse succint cele mai relevante abordări ale metaforei conceptuale și ceea ce urmează a fi nou în studiul de față, autorul anunțând că încearcă să răspundă cât mai mult criticii aduse modelului teoretic al metaforei conceptuale. Zoltán Kövecses susține că noțiunile principale care urmează a fi dezvoltate sunt stimulate de analiza incompletă de până atunci a metaforei, care nu a avut în vedere dependența ei de contextul fizic, social și cultural.

Prima secțiune prezintă noțiuni privind sensul metaforei, sistemul conceptual și discuții despre mijloacele care sunt utilizate în producerea conceptelor abstracte. În a doua secțiune se prezintă, prin intermediul exemplurilor din discursul cotidian și poetic, relația dintre metaforă și context, prin referire la factorii contextuali cei mai comuni. În a treia secțiune se prezintă două studii de caz care se bazează pe conceptualizarea metaforei prin două procese, anume umorul și emoția. Ultima secțiune reprezintă un rezumat al temelor discutate în părțile anterioare.

În prima secțiune sunt prezentate noțiuni teoretice generale cu privire la metaforă, autorul arătând că sensul metaforic în folosirea limbii nu provine din semantica metaforelor conceptuale, din modul în care sunt îmbinate ori suprapuse, ci el este în mod direct legat de context. Pornind de la (re)definirea metaforei conceptuale, conceptualizarea unui domeniu de experiență prin altul (p. 2), autorul își susține ideea anterioară, conform căreia cele două domenii sunt legate printr-o serie de corespondențe, exemplificând și arătând că există un număr limitat de modalități de construcție a unei metafore conceptuale. De asemenea, împarte metaforele după clasificările realizate de Lakoff și Johnson (1980): structurale/nonstructurale, convenționale/ nonconvenționale (p. 3), dar are în vedere și alte teorii asupra metaforei din perspectivă diacronică (Hoyt Alverson, 1994, Ning Yu, 1995 & 1998, Heine & Kuteva, 2002 etc.).

Studiul comparativ al metaforei conceptuale s-a dezvoltat în mai multe limbi și culturi, pornind de la ideea conform căreia toate limbile au același sistem conceptual metaforic pentru a descrie stări, emoții, idei etc., au împrumutat unele de la altele metaforele și există o bază comună universală pentru metaforele conceptuale. De exemplu, în 1994, Alverson a arătat că metafora conceptuală *timpul este spațiu* se găsește în limbile engleză, chineză, hindi și sotho. Anterior însă, în 1993, Lakoff & Johnson au afirmat că universalitatea metaforei conceptuale provine din universalitatea limbajului corpului. Zoltán Kövecses, însă, arată că emoțiile, precum bucurie, mânie, mândrie, pot fi incluse în metonimii, mai degrabă, deoarece ele corespund unor reacții psihologice, de comportament (p. 5), și aceste manifestări pot conduce la universalitatea metaforelor conceptuale. Este oferit ca exemplu *mânia* , care este prezentată diferit în cultura engleză și în cea chinezească, în prima denotând căldură, intensitate, iar în cea de-a doua reprezentând presiune, astfel încât, deși metafora are o bază universală, este dependentă de contextul în care a fost produsă.

Procedeele cognitive, precum atenția și focalizarea, figura și fundalul, raportul bază-profil, traiectorie și fundal, subiectivitate și obiectivitate, spații mentale, metaforă, metonimie etc. sunt utilizate pentru a face legătura între experiența corporală și experiența limbii, pentru a explica într-un mod mai ușor conceptele abstracte. Cu rigurozitate, pentru fiecare dintre aceste procedee cognitive, autorul oferă explicații și exemple, urmărind o evoluție a celor discutate de autorii care au cercetat aceste teorii. De exemplu, în privința metaforei autorul a avut în vedere și studiile neuroștiințifice care au arătat ce se întâmplă când sunt descrise concepte abstracte în mod metaforic și cum două grupuri de neuroni sunt activate în același timp atunci când un element abstract este asociat cu altul concret. De exemplu, neuronii care sunt activați atunci când unitatea lexicală *preț* e pronunțată sunt atât cei care corespund *sumei* , cât și cei care corespund unei semnificații globale *mic-mare* (în limba engleză: *up and down*) dispuse pe verticală.

În prezentarea sistemului uman conceptual, Zoltán Kövecses pornește de la teoria lui Barsalou (*Perceptual symbol systems* , 1999), în care conceptele funcționează ca stimulatori, însă aduce o noutate aplicativă, prin definirea sistemului conceptual cu referire la elemente

din lingvistica cognitivă, dar și din psihologie, insistând asupra metaforei și a metonimiei. Dacă prin sistemul conceptual uman reprezentăm, mental, lumea fizică, prin organizarea experienței umane în concepte, „sistemul este încorporat, schematic, imagistic, parțial arbitrar și ierarhic” (p. 35).

Autorul aduce în prim-plan organizarea sistemului conceptual după schema vertical-orizantal, o noutate în studiul metaforei conceptuale care a plecat de la ideea poziției naturale a corpului uman. Structura verticală cuprinde nivelul supraordonat, ca de exemplu, emoție, iar structura orizontală cuprinde nivelul cadru, unde vor fi încadrate toate tipurile de emoții; structura de tip ierarhic este întâlnită la mai multe nivele ale limbii, autorul preluând-o în organizarea sistemului conceptual pentru a arăta că metafora conceptuală corporală conduce la universalitate, în timp ce contextul conduce la diversitate, „cele două nefiind opuse în crearea ei, ci reprezentând sursele” (p. 41).

Cea de-a doua secțiune reprezintă o prezentare și, totodată, o analiză în detaliu a factorilor contextuali, a metaforei în relație cu cultura, a contextului și a creativității metaforice în cotidian și a rolului contextului în poezie.

Zoltán Kövecses organizează și clasifică sistematic factorii contextuali care contribuie la producerea metaforei și care sunt implicați în sistemul conceptual. Aceștia „sunt asimilați contextului fizic, social, cultural și sunt dependenți de situația imediată de comunicare” (p. 52). Astfel, el susține că sistemul conceptual e influențat de context, că atunci când se schimbă contextul, se schimbă și sistemul conceptual, așadar experiența umană diferită este dată de factori contextuali diferiți care influențează modul în care este conceptualizată lumea.

Autorul oferă mai multe exemple în care metafora conceptuală e dependentă de factorii contextuali. Unul dintre exemple este metafora conceptuală a sinelui în limbile japoneză și maghiară, pentru care identifică o serie de argumente care caracterizează imaginea sinelui în societatea individualistă (maghiară), dar și în cea colectivistă (japoneză), observând că există suficiente corespondențe între cele două, nu doar diferențe. Astfel, factorii contextuali conduc la formarea unor norme distincte, în societatea individualistă existând interdependență și scop personal, iar în cea colectivistă existând interdependență și scop social; aceste canoane nu afectează în totalitate conceptualizarea metaforică, iar autorul a reliefat existența unor metafore conceptuale apropiate, de exemplu în japoneză există metafora *autocontrolul reprezintă posesia (self-control is object possession)*, iar în maghiară este identificată metafora *controlul corpului e forța de a mișca obiecte (body control is the force movement of an object)*.

Următoarea parte este rezervată definirii unei terminologii conceptuale prin raportare la postmodernism. Autorul face distincția între metafora conceptuală dependentă de factorii contextuali și metafora conceptuală bazată pe experiența corporală. De pildă, o metaforă conceptuală corporală este *dreapta e binele, stânga e răul (good is right/ bad is left)* și este redată prin expresii precum: *El este mâna mea dreaptă (He is my right-hand man)*, iar acest aspect ține de faptul că indivizii manevrează mai ușor un obiect cu mâna dreaptă decât cu mâna stângă. În această secțiune sunt reliefate și importanța terminologiei emoțiilor într-o limbă dată, rolul expresiilor figurate, metafora în raport cu metonimia, rolul cognitiv al emoțiilor, relativitatea și universalitatea emoțiilor.

În penultima parte a acestei secțiuni, autorul are în vedere creativitatea metaforică în contextul cotidian, pe de o parte, și creativitatea metaforică în contextul poeziei, pe de altă parte. Pentru prima dintre ele, Zoltán Kövecses analizează în detaliu împrejurările, entitățile participante la discurs, contextul lingvistic, contextul cultural, oferind exemple din ziarul „USA Today”. De asemenea, urmărește relațiile care se stabilesc între domeniile sursă și țintă și cum are loc integrarea conceptuală cu referire directă la exemplele alese. În ultima parte a acestei secțiuni, s-a insistat asupra necesității de a avea în vedere contextul în care este creat textul literar, deoarece poetul poate fi influențat de același context aferent și indivizilor obișnuiți. În acest sens, sunt analizate mai multe secvențe de text aparținând

poetei Emily Dickinson. Autorul vrea să depășească limitele limbajului poetic deoarece acesta, de cele mai multe ori, este studiat dintr-o perspectivă hermeneutică care nu este suficientă, dat fiind că nu se ține cont și de contextul cultural.

În a treia secțiune, autorul prezintă contextul în care se dezvoltă umorul și sursele acestuia. Analizând o sută de expresii care erau marcate ca fiind umoristice în *Cambridge Advanced Learners Dictionary*, a ajuns la concluzia că provin din metonimii și metafore. Autorul ține cont de elementele cognitive de tip metaforă, metonimie, *blending* (termen englezesc care desemnează un amestec între metaforă și alte fenomene conceptuale) pe care indivizii se bazează atunci când este produs umorul.

În finalul secțiunii, autorul analizează una dintre emoțiile de bază, anume bucuria (*happiness in context*) folosindu-se de trei cadre distincte de analiză, și anume secvențe din limbajul cotidian, *Declarația de independență* și *Noul Testament*, arătând diferențele majore care influențează conceptul de emoție în funcție de contextul celor trei cadre de analiză. Concluzia acestei părți a fost că această emoție e compusă dintr-o varietate de metafore și metonimii conceptuale care indică reacții ale corpului.

În ultima secțiune, sunt rezumate aspectele discutate de-a lungul celorlalte părți care prezintă o caracterizare generală a modului în care este construită metafora în context, arătând că mintea metaforică este afectată și manevrată nu doar de contextul lingvistic, ci și de cel corporal și cultural.

În încheiere, menționăm că studiile întocmite de Zoltán Kövecses aduc o perspectivă nouă în cercetarea metaforei în raport cu contextul, deoarece indivizii interacționează pe baza unor cunoștințe culturale, corporale și situaționale în funcție de interesele proprii. Lucrarea oferă o sinteză a celor mai relevante studii asupra metaforei, propune noi metode de analiză și își consolidează teoria prin exemplificări.

Autorul a arătat, prin exemple dintre cele mai diverse, că metafora conceptuală, pe de o parte, este dependentă de contextul cultural și, pe de altă parte, că reprezintă o funcție umană innăscută. Pentru prima dintre ele, autorul a oferit exemple din discursul cotidian, din literatură, din *Noul Testament*, din *Declarația de independență*, arătând că metaforele sunt conceptualizate diferit în funcție de timp și spațiu, iar pentru cea de-a doua, Zoltán Kövecses a arătat că metaforele sunt influențate de context într-o anumită măsură și că în societăți diferite conceptualizarea poate fi asemănătoare. Metaforele conceptuale provin atât din context, cât și din modul uman de conceptualizare. Astfel, autorul prezintă un alt mod de a cerceta metafora conceptuală în lucrarea de față, care este adresată cercetătorilor interesați de studiile cognitive asupra metaforei.

Alina Roiniță
Universitatea din București
România

Liviu MALIȚA, *Literatura eretică. Texte cenzurate politic între 1949 și 1977* [‘Heretical Literature. Politically Censored Texts between 1949 and 1977’], București, Cartea Românească, 2016, 376 p.

Censorship has been at the heart of Professor Liviu Malița’s writings for more than a decade. While his initial analyses aimed at the censorship in theatre, his latest two studies, published last year, treat the larger context of prohibiting or adjusting literary works, in general. *Heretical Literature* depicts a detailed image, but also maps Romanian communist censorship, setting several fundamental methodological milestones within the field. The

substantial research he conducted in the Romanian National Archives of History (ANIC) transpires in his comprehensive taxonomies, detailed footnotes and highly accurate illustration and argumentation of the proposed theoretical/ thematic aspects.

Within the time frame exposed in the title, the Romanian institution in charge of censorship was named the General Direction for Press and Publications (DGPT), and, subsequently, after 1975, The Committee for Press and Publications (CPT). Employing a rhetorical inversion, Liviu Malița begins with the conclusion of his research: although many pages, chapters, and sometimes entire books vanished as a result of the censors' meddling, this process failed to alter the aesthetic map of Romanian literature from an ideological viewpoint (p. 8). There are several reasons for this large scale inefficiency. Firstly, censors did not have their own doctrine. Instead, they borrowed it from the Party. They subjectively and semi-individually outlined a couple of principles, drawing their inspiration from political and ideological documents, from decisions of the Central Committee of the Communist Party, from the discourses of the Party Secretary General and from the Party official newspaper "Scântea". However, in the rejection reports one can hardly ever distinguish an indirectly coherent programme; the notes are in poor quality and their political dimension is insignificant. Even so, one can distinguish, according to Liviu Malița, three masks which render the interventions coherent – the *democratic mask*, according to which literature should be made accessible to the masses, by including ever triumphant characters; the *populist mask*, which involves immediate legibility and semantic transparency; and the *educational mask*, because literature should serve the common good, thereby requiring seriousness, morality and didacticism (p. 11–17). The outlined criteria, however, were not used coherently and consistently: on the one hand the party line was often subject to changes, and on the other hand censors themselves interpreted rules differently, sometimes more rigidly, other times more loosely. This explains the "inconsistent vigilance" of the institution, which allowed certain texts to appear in the press, but refused their subsequent publication in books, or vice versa.

The most substantial section of *Heretical Literature* includes three large chapters, outlining various stages and taxonomies with the aim of clarifying and creating a hierarchy of censorship during the three most intense decades of its existence. The timeline of literary censorship complies with the social life and political evolution of post-war Romania. The 50s were the most difficult years, the intolerance for deviations from the official party line, i.e. socialist realism, was at its highest, and Zhdanovism wreaked aesthetic havoc. The relaxation of the 60s was followed by another difficult period, after the 1971 July Theses, when Ceaușescu tried to impose a North-Korean inspired neo-dogmatism. Nonetheless, ideological purism was abandoned for good, aesthetic liberties would still be allowed, sometimes pending the censor's assessment.

The following chapter is dedicated to the poetics of censorship: *Aesthetic genres, traditions, directions and attitudes*. Each genre had, from the point of view of the DGPT, its own Achilles' heel. Among narrative works, the most solid genre was also the most vulnerable. The novel was considered inappropriate due to its dialogic construction and the interplay of alternative perspectives: "Its multiple voices contrasted violently with the dogmatic authoritarianism of the State-Party, presumed infallible (...); it was bothersome due to its critical side and the metatextual narrative strategies, meant to activate the reader's consciousness" (pp. 59–60). Poetry was criticized for promoting individualistic ideas against the collectivistic impetus, as well as for its metaphysical vocation. Dramaturgy was even more strictly scrutinized. Besides the text proper, the director's vision or the actors' play could distort the message and highlight illicit meanings.

The censorship menaces were met by evasive solutions, well illustrated by the majority of writers. The discussion involving art for art's sake was once again brought under the spotlight, almost a century after Titu Maiorescu's writings on the matter. It is funny that among all the anti-bourgeois representatives who were opposed to the autonomy of art, Liviu Malița chooses to quote Petru Dumitriu, who fled to Paris in 1960. The breakaways from the

“socialist aesthetics” are illustrated through representative works along with the censors’ side-notes: apoliticism, aestheticism, formalism, naturalism, allusive literature, the fantastic and the oneiric, oneirism, the absurd, the avant-garde, decadentism, abstractionism, hermeticism, experientialism.

The most interesting chapter of *Heretical Literature* discusses the themes approached by the writings of those times: history, revolution, religion, ego, etc. For instance, in the context of an ideologically reinterpreted official history, Paul Goma’s novel *Ostinato* was rejected, and refused for publication for a preposterous reason: according to the censors, the main male characters were unfit, i.e. disobeying, and unobservant of the new ideology (p. 149). Although D. R. Popescu’s and Nicolae Țic’s characters were similar, their novels were approved with minor rephrases of ironic or critical remarks.

Literary criticism and history were not left untouched by the political submission attempts. This can be explained through the manifest plans to bring to heel the entire literary community, from writers to literary theorists.

At the end of the section on censorship, a final chapter is dedicated to a dilemma exploited by many researchers: how come there was no genuine dissidence in communist Romania? Why did writers refuse to set up a samizdat similarly to other communist countries? One can find the answer in the unique relationship between writers and censors. Authors preferred to encrypt their message whenever they wanted to protest. This explains the large number of abusive writings, which had a predilection for the parable, metaphor and symbol. Radu Cosașu speaks of the “feeble nature” of the Romanian writer who succeeds in being published. This is probably the reason for the complete lack of underground literature and the disappointment of the 90s when it was discovered that the long awaited hidden works did not actually exist. With the exception of the 50s, the researcher stipulates that the censorship’s objective was not interdiction: “the castrating interventions were, on the contrary, the norm” (p. 331). Their aim was to convince the writer, by means of exhaustion and exasperation, to change the text into publishable literature and to activate the writer’s self-censorship reflexes for future works. Liviu Malița perceives the censor-censored relationship from an archetypal perspective: “The censor perceives himself as a father figure, which determines the infantilization of authors” (p. 332).

The erudition and attention to details of the author of *Heretical Literature* is reflected not only by the large number of enclosed National Archive reports, but also by the systematic and coherent manner in which they are embedded in order to create a reader friendly content. Additionally, for a more comprehensive perspective on the depicted time period, numerous alternative documents are cited: newspapers, diaries, memoirs, correspondence, and everything that passes as legitimate document and can have a relevant contribution. For instance, within the discussion about censored textual genres and types, references are made in 2–3 pages to Stelian Tănase’s diary, to Nina Cassian’s interviews and memoirs, and to I. D. Sîrbu’s correspondence. It should also be mentioned that the author describes censorship in a very pleasant and humorous manner. For example, when referring to the direct influence of lyrical text censoring, he mentions one of Marta Petreu’s confessions, who was asked to give up the image “enamoured flesh” for fear that it might be an allusion to the lack of meat in the shops of those times (Romanian uses the same word to refer to flesh and meat, i.e. *carne*).

Although several books on the censorship of post-war Romania have been published, the work described herein includes the most numerous revealing documents and generates an objective reader’s guide to the years of literary restrictions.

Anca Ursa
 “Iuliu Hațieganu” University of Medicine and Pharmacy of Cluj-Napoca
 Romania

Andi MIHALACHE, **Timpul, obiectul, povestirea. Decoruri interioare în literatura autobiografică**, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2017, 560 p.

Apărută în colecția „Observatorul social” a Editurii Universității „Alexandru Ioan Cuza”, recenta carte a lui Andi Mihalache se așază într-o zonă de intersecție disciplinară: un istoric publică o lucrare de „arhivă socială” (supratitlul colecției) care interesează în cel mai înalt grad studiile literare. Cercetător cu acreditări serioase în studiile patrimoniale, lucrând pe teritoriul istoriei culturale, Mihalache își definește demersul apelând la sintagme precum „cultural biography of things” (p. 102), „micul patrimoniu” sau „lieux de vie” (p. 52–53). Direcția istorică începută de Philippe Ariès și continuată de Pierre Nora prin cercetarea „locurilor memoriei” este completată la el de „cotitura afectivă”, postsociologică a anilor '90, dar și, ocazional, de perspectiva fenomenologică a lui Gaston Bachelard. Tocmai de aceea, lucrarea sa este relevantă pentru cercetătorii din domeniul literaturii, astăzi tot mai puțin preocupați de păzirea geloasă a autonomiei esteticului și pregătiți să exploreze nișele referențiale, nonficionale și testimoniale, latura utopică, sapiențială și moralistă a literaturii, mult timp socotite premoderne și deci inesențiale.

Tema de investigație a cărții este cum anume „istoria se retrage în obiecte” (p. 9), mai exact cum are loc codificarea semiotică a obiectelor aparținând decorurilor interioare în epocile istorice de ruptură și interferență. Amintirea învestește obiectele trecutului cu semnificație, mai ales în situațiile în care trecutul închis în obiecte este cenzurat, dacă nu chiar interzis. Astfel, epoca dinainte de 1948, condamnată în bloc de către zelul ideologic al unui nou regim, devine brusc trecut, iar numeroase obiecte, gesturi și comportamente asociate acestora devin în mod patetic întârziate într-o nouă lume pretins glorioasă. În mod asemănător, prăbușirea comunismului în 1989 decide și condamnarea gestualității caracteristice legate de obiectele produse pentru consumul de masă în perioada democrației populare. Andi Mihalache va studia cu precădere „acele obiecte care, deși familiare, ne rup senzația de continuitate temporală” (p. 104), care fac perceptibilă în chip dramatic temporalitatea. Istoricul analizează decorurile interioare în diferitele epoci ale modernității românești, recuperând un sector prea puțin cercetat al disciplinei sale.

Rezultatele investigației diferitelor trecuturi înmagazinate în obiecte sunt remarcabile, identificând, de pildă, în decorul aristocratic al unui Constantin Bălăceanu-Stolnici, o „totemizare a identității transistorice [a familiei sale], de-spațializate de atâtea exiluri” (p. 133), iar în rândul burgheziei comuniste, o „valoare socială”, de întrebuințare, a bibeloului, care nu mai desemnează identitatea unică și inconfundabilă a colecționarului. Andi Mihalache constată „puternicele valențe identitare, familiale, memoriale și trans-generaționale” (p. 53) ale obiectelor de interior, care marchează inclusiv prezentul postcomunist, avid de semne ale unei memorii recuperate, care să-l fixeze. Astfel, dacă „în comunism originea acuză autobiografică, în postcomunism premiaza memorialistul” (p. 131). Trebuie spus că istoricul are o predilecție pentru memoriile aristocraților, pentru interioarele descrise de către reprezentanții fostelor „mari familii”, în detrimentul amintirii proletare sau mic-burgheze, motivul fiind, probabil, aportul cantitativ considerabil al reprezentanților „vechiului regim” în reconfigurarea memorialistică a imaginii secolului al XX-lea după 1990. Însă atenția sa se îndreaptă cu insistență și spre lumea comunismului, mai ales a „copilăriei în salopetă”, pe care o evocă ultima generație de memorialiști pretimpurii. Există și o ierarhizare a amintirilor în funcție de prezumata lor autenticitate; evocările încărcate de emoție ale decorațiunilor aristocratice sunt valorizate pozitiv, pentru că restituie o experiență a interiorului și, deci, o personalizare a trăirii timpului trecut, în timp ce bibeloul kitsch din comunism este relegat

statisticii: „el ne indică, *a contrario*, succesul unei estetici intrate în declin tocmai din pricina popularității ei exagerate, vulgarizate” (p. 77).

Prin atenția acordată narațiunii, povestirii trecutului, cartea lui Andi Mihalache devine un excelent material pentru cercetătorii literaturii, în special pentru studiul memorialisticii. Astfel, ea realizează „fiziologii” ale oglinzii, ceasului, jucăriei, covorului, talciocului, dedică pagini interesante amintirilor de azi ale copiilor din comunism sau face „metafizica ungherului”, identificând spații ale intimității, pe care doar nararea le pretează circulației, permițând, prin lectură, socializarea acestor experiențe private. Perfect individuală și singulară, exprimând experiențele unei persoane sau, cel mult, ale unei familii, memorialistica face ca ceea ce poate părea unic, ireductibil în experiența idiosincronică a timpului trecut să se integreze într-o serie, fără a-și pierde valoarea intimității: „Trecând dincolo de particularitățile biografice și afective ale fiecărui diarist ori memorialist, eșantionul textual ales de noi semnaleză niște subiectivități auctoriale convergente; ele ne pot indica o «obiectivitate» spontană, susținută și împărțită simultan de o multitudine de indivizi” (p. 106).

Autorul consultă un material textual imens, compus din scrieri memorialistice ale unui număr impresionant de autori, de la Radu Rosetti la Angelo Mitchievici, de la Cella Serghi la Adriana Babeți, de la Martha Bibescu și Matyla Ghica la Alex Ștefănescu și Livius Ciocârlie, de la Zoe Cămărășescu la Bogdan Crețu, observând în fiecare caz o raportare personală la obiecte, o resemantizare a lor prin atașarea la o anumită reprezentare a trecutului. În textele alese, Mihalache profită de tensiunea între jurnal și memorii, adică între „contabilizarea succintă” a imediatului și „administrarea timpului îndepărtat” (p. 101). Totodată, este preferată literatura introspectivă, iar nu colportajul publicistic al imaginilor trecutului (ca în lucrările evocatoare ale lui Rudolf Suțu sau Constantin Bacalbașa), deoarece autorul este interesat, mai mult decât de reconstituirea fidelă a decorurilor trecute, de identificarea raportării memorialiștilor la trecut, care nu poate fi garantată decât prin emoția unei recapitulări cât mai personale. De aceea, recursul la instrumentele analizei literare nu este gratuit sau întâmplător în *Timpul, obiectul, povestirea*. Natura materialelor folosite, multe dintre ele texte literare subtile și valoroase, îi impune autorului o manieră eseistică, deliberativă și analitică, mizând pe disocieri și problematizări repetate. Astfel, Andi Mihalache își construiește investigația istorică și ca pe un discurs continuu asupra metodei, păstrând în joc mizele cărții sale până la ultima pagină.

Una dintre cele mai interesante mize pe care și le propune autorul este detectarea unei simptomatologii a memoriei contemporane, cercetând modurile prin care trecutul este reclamat ca o parte a prezentului, de la cinematografia care recuperează stranițetea cazurilor morale ale epocii comuniste și până la resuscitarea unor branduri comerciale ale deceniilor trecute ca o proteză a memoriei generațiilor actuale. Andi Mihalache constată existența unei „uriae ofensive de reconectare la trecuturi comode ori pitorești” (p. 9), întrebându-se care poate fi semnificația acestei pulsioni memoriale a timpului prezent. Sugestia sa, deloc optimistă, este că sensibilitatea istorică contemporană exprimă, de fapt, un refuz al istoriei: „rememorăm un moment plăcut pentru a ne convinge că ne aflăm doar într-un interstițiu ce ne pregătește o altă bucurie, și mai atrăgătoare decât precedentă” (p. 10). Și datorită unor astfel de teme exploratorii, *Timpul, obiectul, povestirea* este o valoroasă contribuție la investigarea dilemelor modernității noastre târzii.

Doris Mironescu
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
România

Teodor OANCĂ, **Microsisteme antroponimice românești**, Craiova, Editura Grafix, 2016, 172 p.

Lucrarea de față, aparținând profesorului craiovean Teodor Oancă, continuă seria cercetărilor de antroponomie românească întreprinse de Domnia Sa. Cu o experiență vastă în studiul numelor de persoane, Teodor Oancă oferă o clasificare a numelor de familie românești, pornind de la *Baza de date antroponimice a României*. Limbajul accesibil și explicațiile de ordin istoric fac din volumul de față un reper în studiul antroponimiei, deopotrivă pentru inițiați și novici.

Capitolele cărții, unele reprezentând articole publicate anterior, vizează originea numelor de familie: 1. *Nume de familie provenite de la nume de funcții publice din Evul Mediu românesc*; 2. *Nume de familie provenite de la nume de funcții publice din Epoca Modernă* (cu subcapitolele *Funcții administrative locale* și *Funcții administrative de la nivelul plasei și al județului*); 3. *Nume de familie provenite de la nume de meserii și ocupații*; 4. *Sensul figurat al unor apelative devenite nume de familie*; 5. *Nume de familie provenite de la nume de păsări și animale domestice*; 6. *Nume de familie provenite de la nume de ființe sălbatice*; 7. *Nume de familie provenite de la nume de pești*; 8. *Nume de familie provenite de la nume de plante*; 9. *Nume de familie provenite de la apelative care aparțin terminologiei viei și vinului*. Cele nouă capitole sunt precedate de o *Introducere* cu caracter teoretic, în care se prezintă statutul numelui de familie în cadrul sistemului antroponimic românesc, originea și evoluția numelui de familie, precum și factorii istorici, sociali și psihologici care au dus la impunerea acestuia în comunitate. Autorul aduce în discuție legătura dintre antroponomie și dialectologie și statutul lui *-u* final, pe care îl consideră sufix antroponimic. Lucrarea este completată de *Concluzii*, de rezumate în limbile franceză, italiană și engleză și de o notă biografică a autorului.

Fiecare capitol este deschis de o scurtă parte teoretică, în care se discută atât informații de ordin istoric referitoare la funcțiile publice sau la meserii, cât și aspecte lingvistice. În cazul numelor de familie provenite de la nume de funcții publice din Evul Mediu românesc, autorul atrage atenția asupra faptului că termenii care stau la baza acestor antroponime sunt arhaisme, însă „cele mai multe dintre ele «s-au salvat», [...], devenind, pentru o vreme, supranume care, ulterior, au ajuns nume de familie” (p. 19). În continuare sunt prezentate etapele antroponimizării numelor de funcții publice: „apoziiții pe lângă numele titularului funcției”, „antroponimizarea apozitiei, rezultând un supranume”, care mai târziu s-a instituționalizat, devenind „nume de familie oficial” (p. 21). Pentru a indica „o altă motivație pentru crearea de *supranume* de la termeni care denumesc funcții publice”, Teodor Oancă îl citează pe Al. Graur, care considera că aceste nume pot fi date și în derâdere unor persoane *poreclite* cu nume boierești tocmai pentru că nu aveau o situație materială bună (p. 24), fără a face, însă, o distincție clară între supranume și poreclă.

În capitolul al doilea, aspectele teoretice vizează mai degrabă radiografierea societății românești din secolul al XIX-lea. De altfel, această parte a lucrării este o completare a primului capitol, autorul analizând aceeași clasă a numelor de familie în perioada istorică următoare Evului Mediu, epoca modernă.

Capitolul dedicat numelor de familie provenite de la nume de meserii și ocupații cuprinde o parte istorică referitoare la evoluția meseriilor/ ocupațiilor în spațiul carpatodanubiano-pontic, menită să explice frecvența mare a acestor antroponime pe întreg teritoriul țării și absența „vetrelor antroponimice” (p. 52).

Sensul figurat al unor apelative devenite nume de familie trimite la noțiunea *poreclă*, pentru a cărei definire autorul îi citează pe I.A. Candrea, Șt. Pașca, I. Iordan și N.A. Constantinescu, concluzionând că „porecla este rezultatul codificării printr-un nume comun a unei particularități fizice, psihice, morale sau de comportament care caracterizează

o persoană, căreia i se atribuie acel nume” (p. 107). Deși consideră că, „de cele mai multe ori, porecla, devenită în timp supranume și ulterior nume de familie instituționalizat, își găsește explicația într-o întâmplare, al cărui «erou» este cel poreclit” (p. 102) și că, pentru a se impune, „porecla a trebuit să fie acceptată de un grup social, devenind supranume pentru individul poreclit și pentru descendenții acestuia” (p. 116), autorul nu delimitează însă cert sensul celor două noțiuni implicate, *poreclă* și *supranume*. Acest aspect este evident pe parcursul cărții: dacă în primele trei capitole ale lucrării se utilizează frecvent termenul *supranume*, în cazul numelor de familie provenite de la nume de păsări și animale domestice, de ființe sălbatice, pești, plante sau care au la bază apelative referitoare la vie și vin se pleacă de la noțiunea *poreclă*, înregistrarea numelor de familie în clasele amintite fiind precedată de prezentarea și analiza tradițiilor cu privire la asocierea caracterului uman cu un animal, plantă, pește etc.

Cu excepția părții teoretice referitoare la *Sensul figurat al unor apelative devenite nume de familie*, fiecare capitol cuprinde o glosare a numelor de familie, cu variantele lor grafice, care se încadrează în categoriile discutate și pentru care se dă frecvența pe regiuni și județe. Abordarea lingvistică a numelor de familie nu este unitară pe parcursul cărții: frecvența numelor de familie provenite din nume de funcții publice este dublată de informații etimologice, care lipsesc în capitolele următoare, posibil și datorită numărului mare de antroponime înregistrate pentru clasele discutate. De asemenea, se constată că numele de familie *Butar* este inclus atât în microsistemul numelor de familie care au la bază nume de meserii, cât și în cel al antroponimelor care provin din apelative referitoare la vie și la vin, aspect care totuși este relativ inconstant. Numele *Horincar* este analizat doar prin referire la regionalul *horincar* „bețiv”, fără a se avea în vedere și sensul „distilator, pălincar” utilizat în Maramureș. Pentru *Podgorean* nu se dă niciun etimon; termenul este pus în legătură cu terminologia viei și a vinului, excluzându-se înțelesul „persoană care se ocupă cu cultivarea și îngrijirea viței de vie”, înregistrat în dicționare.

Toate aceste observații nu scad cu nimic valoarea cărții și importanța ei în cercetarea antroponimie românești. De altfel, lucrarea de față completează *Dicționarul de frecvență a numelor de familie din România*, coordonat de Teodor Oancă și din care, până în prezent, a apărut doar un volum, literele A-B. Prin glosarea numelor de familie pe categorii semantice și prin notarea frecvenței pe regiuni și județe, lucrarea *Microsisteme antroponimice românești*, semnată de Teodor Oancă, devine un important instrument pentru onomaști, fiind indispensabilă în studiul numelor de persoane și al toponimiei.

Adelina Emilia Mihali

*Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu”, Cluj-Napoca
România*

Valentina PELIN, Paisianismul în contextul cultural și spiritual sud-est și est european, ediție îngrijită și revizuită de Andrei Eșanu și Valentina Eșanu, Iași, Editura Doxologia, 2017, 324 p.

Recuperarea și valorificarea manuscriselor unor personalități ale lumii contemporane care ne părăsesc, fără să ajungă să-și vadă tipărite toate lucrările finite, rămâne, ca totdeauna, o sarcină de onoare pentru urmași. În această situație se află scrierile apărute postum ale regretatei cercetătoare Valentina Pelin de la Chișinău, care au beneficiat de generozitatea

colegială a familiei acad. Andrei Eșanu și dr. Valentina Eșanu⁶. Ultima apariție, volumul de față, ce reprezintă o cercetare interdisciplinară la confluența mărturiilor istoriografice și a achizițiilor arhivistice cu interpretarea filologică, în perspectiva istoriei culturii dintr-o largă zonă sud-est și est europeană, s-a bucurat și de bunele auspicii ieșene.

Problematica traductologică se configurează ca disciplină autonomă, atât în perimetrul lingvisticii generale, cât și în domeniul teoriei literare, iar literatura epistolară a fost tema de dezbateri a multor reuniuni științifice internaționale recente. Apariția lucrării Valentinei Pelin, fundamentată pe un bagaj exhaustiv de investigații, pe baza cercetării *de visu* a sute de manuscrise în limbile slavonă, română și greacă din biblioteci din șase țări, deschide un nou orizont pentru aprecierea producției de traduceri religioase în limba română (majoritatea rămase în manuscris dar multiplicată în zeci de copii și fiind accesibile cititorilor din zone diferite), realizate de către ucenicii starețului Paisie. Autoarea a analizat minuțios „Moștenirea literară a școlii paisiene de la Neamț”, „Scrierile originale ale școlii paisiene (secolele XVIII–XIX)” și „Scrierile originale ale ucenicilor români și slavi din școala paisiană”.

Această mișcare culturală, formând ceea ce a fost denumit de către cercetători „paisianism”, adică, o activitate cărturărească continuă și intensă, de-a lungul a 30 de ani, de cei care aveau ca „ascultare” traducerea textelor pentru lectură și/ sau copierea manuscriselor, susținuți de întreaga obște, a antrenat și a determinat îmbogățirea culturii române cu sute de titluri de literatură morală în limba vernaculară. Literatura patristică, circumscrisă unei lumi uniform orientate asupra aceleiași problematici, a predominat.

La rândul ei, literatura epistolară este bogat ilustrată din cele mai vechi timpuri de către scriitorii bisericești. Starețul Paisie, prin opiniile explicite despre „actul de traducere”, a formulat, la sfârșitul sec. al XVIII-lea, „avant la lettre”, principii de traductologie⁷. Ne bazăm pe textele din scrisorile pe care starețul le-a trimis ucenicilor și unor confrăți, după cum tot în scrisori și-a exprimat considerația pentru varianta în limba română, existentă anterior activității sale, care îl ajuta pentru buna echivalare din elină în slavonă.

Pentru perspectiva pe care cercetarea actuală o poate aborda în aprecierile despre *reiterarea traducerilor religioase*, trebuie avută în vedere și conjunctura în care s-a aflat cultura românească. De la traducerea generalizată din limba slavonă s-a trecut, din ce în ce mai des, la confruntarea cu originalele grecești (care au fost prototipurile traducerilor în slavă) și apoi la traducerea, generalizată, directă din limba greacă veche.

În condițiile în care folosirea limbii române în cult se generaliza în cursul sec. al XVII-lea, traducerea literaturii teologice direct din prototipurile grecești a reprezentat ponderea majoră a traducerilor care „au stimulat și au inspirat monumentele culturii românești”. Și, adăugăm noi, acest curent de traduceri religioase a contribuit decisiv la diminuarea, până la renunțarea completă, la variantele traduse din slavonă. Fenomenul este întâlnit și în cultura țărilor învecinate. În literatura ecleziastică slavă, în sec. al XVII-lea s-a pus problema corectării textelor⁸ care, transmise prin copieri succesive, ajunseseră să deformeze enunțul. Mitropolitul Petru Movilă a tipărit texte curățate de balastul copierilor succesive. Necesitatea corectării unor scrieri slavone (cu deosebire a celor patristice) a fost constatată, în sec. al XVIII-lea, și de către starețul Paisie.

Formația intelectuală a lui Paisie Velickovski (1722–1795) a început la școala de la Lavra din Kiev pe care a completat-o prin cunoașterea activității scriptoriului de la Poiana

⁶ Vezi și Valentina Pelin, *Manuscrise din domnia lui Ștefan cel Mare*, în „Analele Putnei”, (I), 2007, nr. 2, p. 105–121; (II), 2008, nr. 2, p. 249–328; Idem, *Manuscrisele lui Dimitrie Cantemir în arhivele și bibliotecile Rusiei*, în „Cultură și politică în Sud-Estul Europei”, Chișinău, 2011, p. 16–45.

⁷ Am prezentat o comunicare cu această problematică la Conferința Națională „Text și discurs religios”, Universitatea de Vest din Timișoara (15 noiembrie 2013).

⁸ I.N. Bubnov, *Nikon*, în *Slovar' knižnikov i knižnosti drevnej Rusi, XVII v.*, k. II, S. Peterburg, 1993, p. 400–404.

Mărului, din Țara Românească, unde de la 18 de ani s-a aflat sub îndrumarea starețului Vasile. Mărturii despre lucrul său cărturăresc există însă abia din perioada athonită, când, „întru îndrumare pentru el însuși” și a fraților aflați sub ascultarea sa, este nevoit să citească și să verifice textele, pentru a le explica celorlalți în deplină claritate. Și pentru că el însuși nu înțelegea sensul unor texte, constată că în cărțile slavonești pasajele greșite se datoresc celor care au tradus precum și neiscușiților copiști. A procedat la comparația textului slavon cu textele elino-grecești „deoarece cărțile grecești sunt izvorul cărților slavone, căci cărțile slavone provin din cele grecești”⁹.

În perspectiva lingvisticii generale, mărturisirile cuviosului Paisie se referă la problemele capitale ale traductologiei: el, ca traducător, își însușește limba din care intenționează să facă traducerea, deci capătă *competența* necesară și realizează traducerea prin *performanța* sa lingvistică. Modalitatea sa de lucru, anume de a avea la îndemână mai multe versiuni, în diferite limbi, ale textului „de tradus”, era curentă în epocă la scriitorii bisericești. Paisie, enumerând pentru ucenicul din Rusia textele pe care le-a avut la îndemână citează, cu deplină sinceritate, faptul că a folosit și versiunea existentă în limba română, realizată din elino-greacă. Mărturia este prețioasă atât pentru: 1) atestarea anteriorității traducerii românești cât și pentru faptul 2) că Paisie își însușise și limba română încât o folosea ca să compare textul românesc cu textul „de tradus” din elino-greacă pentru elaborarea versiunii sale în slavonă¹⁰. A avut în vedere „cititorul-țintă”, pentru că a testat înțelegerea textului prin propria sa analiză, după cum precizează în preambulul explicațiilor.

Valentina Pelin a realizat câteva lucrări pregătitoare pentru contribuția de față: a înmulțit cunoștințele despre numărul traducerilor lui Paisie, pe care le-a depistat în variante atât în română, anterioare traducerii sale, cât și în slavonă, și a tipărit 32 dintre scrisorile sale, multe inedite. Apoi a identificat, în Fondul A.I. Iațimirki de la Sankt Petersburg, manuscrisele pe care acesta le-a luat de la Mănăstirea Neamț și a adus argumente care anihilează afirmațiile eronate pe care A.I. Iațimirski le-a scris acum mai bine de un secol și care, preluate ca poncife, au fost repetate de către cercetătorii fenomenului Paisie. Pentru că succesul activității literare a școlii paisiene a fost determinat, așa după cum a demonstrat Valentina Pelin, „și de contribuția substanțială a cărturarilor români, iar la evaluarea traducerilor patristice slavone se va menționa neapărat că acestea au fost colaționate și corectate după originalele grecești, în mediul cultural românesc, prin intermediul textelor românești” (p. 134).

Zamfira Mihail

*Institutul de studii sud-est europene al Academiei Române, București
România*

Dorin ȘTEF, Dicționar etimologic al localităților din județul Maramureș, Baia Mare, Editura Ethnologica, 2016, 279 p.

Apărut în 2016 în colecția „Cultura tradițională” a Editurii Ethnologica din Baia Mare, *Dicționarul etimologic al localităților din județul Maramureș* continuă seria lucrărilor de tip micromonografic dedicate oiconimelor maramureșene (*Localitățile județului Maramureș*,

⁹ Sfântul Paisie de la Neamț, *Cuvinte și scrisori duhovnicești*, vol. I, ed. Valentina Pelin, Chișinău, Editura „Tipografia Centrală”, 1998, p. 198.

¹⁰ Vestita *Filocalie* în limba slavă pe care a alcătuit-o și a expedit-o la Moscova pentru a fi editată, a fost tipărită după moartea sa.

1971 și *Dicționarul istoric al localităților din județul Maramureș*, editat în 2012 de Societatea Culturală Pro Maramureș „Dragoș Vodă” din Cluj-Napoca), înscriindu-se, totodată, în rândul dicționarilor „cu întindere județeană” (p. 3) și abordare etimologică a numelor topice, alături de *Dicționarul geografico-istoric și toponimic al județului Timiș* (de Remus Crețan și Vasile Frățilă, 2007) și *Dicționarul etimologic al localităților din județul Sălaj* (de Gheorghe Chende-Roman, 2006)¹¹.

Autorul, Dorin Ștef, redactor-șef al cotidianului „Glasul Maramureșului”, nu este la prima încercare de tezurizare a specificității culturale, lingvistice și mai ales folclorice a zonei, sub semnătura sa apărând și lucrările *Miorița s-a născut în Maramureș* (2005), *Istoria folcloristicii maramureșene* (2006), *Antologie de folclor din Maramureș* (2007), *Maramureș brand cultural* (2008) și *Dicționar de regionalisme și arhaisme din Maramureș* (2011, 2015).

Dicționarul în discuție este intitulat *etimologic* deoarece, spre deosebire de lucrările anterioare consacrate orașelor și satelor din județul Maramureș, aici ni se propune o inventariere generoasă a tuturor soluțiilor etimologice vehiculate de-a lungul timpului pentru oiconimele din zonă. Departe de a fi doar etimologic, dicționarul însumează un volum impresionant de informații diverse despre 247 de localități maramureșene existente în prezent și alte 87 dispărute sau contopite.

Lucrarea este structurată pe cinci capitole. Primele două, *Județul Maramureș. Cadru general* (p. 5–6) și *Regiuni ale județului Maramureș* (p. 7–19), oferă date de ordin geografic, administrativ, demografic și etnic privind actualul județ Maramureș, care include atât regiunea Maramureș, cât și zonele Lăpuș, Chioar și jumătate din Codru, aflate în Transilvania de Nord. Pentru toate aceste regiuni se fac referiri și la evoluția istorică, subdialectele vorbite, patronime și nume posttoponimice. Etimologia toponimului *Maramureș* ocupă un loc important în cadrul celui de-al doilea capitol. Cea mai vehiculată soluție, care propune contopirea hidronimelor *Mara* și *Mureș*, este respinsă de Dorin Ștef, care consideră că *Mureș* (cu formele vechi *Maris*, *Moris*) nu este decât un alt nume pentru *Mara*, folosit alternativ, ceea ce „a generat denumirea dublă *Mara-Moris*” (p. 14).

Capitolul al treilea, *Localități din județul Maramureș* (p. 20–253), este constituit din 247 de micromonografii ale localităților maramureșene actuale „cu rang de oraș, respectiv comună și sat” (p. 3). Structura lexicografică este gândită în așa manieră încât să ofere cititorului o imagine cât mai amplă asupra oiconimelor discutate. Fiecare articol de dicționar debutează cu încadrarea administrativă și așezarea geografică a localității (*zonare* și *localizare*), urmând informații despre populația înregistrată la ultimul recensământ (2011), despre numele de familie frecvente în localitate și cele derivate din numele localității, despre numele comun al locuitorilor și graiul vorbit de aceștia. După caz, se menționează și numărul de gospodării, etnia și porecla locuitorilor, personalitățile, descoperirile arheologice și monumentele istorice din localitate, târgurile și manifestările tradiționale locale, așezămintele monahale și/sau resursele minerale. Sunt indicate apoi prima atestare documentară a localității și, unde este cazul, denumirea veche a acesteia (*Râul Doamnelor*, astăzi *Baia Mare*; *Cuhnea*, astăzi *Bogdan-Vodă*; *Poiana Porcului*, astăzi *Fântânele* etc.).

În paragraful destinat formelor cu care a fost atestat oiconimul de-a lungul timpului, pe lângă formele românești sunt indicate și cele din sursele străine, transliterații (*Azzywagh/Azyuagh/Also Azywagh/Also Ozywagh/Aszuadsul de Dsos/Also Aszovacs* pentru *Asuajul de Jos*; *Zlatyna/Zlatina/Szatinka* pentru *Slătioara*; *Ruskova/Ruzkowa/Rwskowa/Ruszkova* pentru *Ruscova* etc.) sau (semi)calcuri lingvistice maghiare (*Keozepseouyso* pentru *Vișeu de Mijloc*; *Visóvölgy* pentru *Valea Vișeuului*; *Feketepatak* pentru *Valea Neagră* etc.),

¹¹ Vezi și *Tezaurul toponimic al României. Transilvania. Județul Sălaj* (de Eugen Pavel, Augustin Pop, Ion Roșianu, Gabriel Vasiliu, 2006), *Toponimia județului Tulcea. Considerații sincronice și diacronice* (de Laura-Diana Cizer, 2012) etc.

eventual și variantele maghiare adaptate fonetico-grafic la limba română (*Hosufalău* pentru *Hoszufalva/Hoszufalwa*, astăzi *Satulung*; *Virișmort* pentru *Veresmarth*, astăzi *Tisa*; *Dobrițel* pentru *Debrecczen*, astăzi *Dumbrava* ș.a.). În contextul interferenței lingvistice româno-maghiare existente în zonă, interesantă ni se pare dinamica atestărilor generată de intervenția autorităților maghiare în (re)configurarea, chiar și temporară, a toponimiei locale. Aceasta s-a manifestat fie prin traducerea denumirii românești inițiale a localității – rom. *Strâmtura* → magh. *Surdok* (< *szurdok* „trecătoare, defileu în munți”), formă preluată ulterior de români ca *Surduc*; rom. *Apă Sărată* → magh. *Sajo* (< *só, saj* „sare” + *jó* „apă, pârâu”) → ulterior rom. *Șieu*; rom. *Satu Nou* → magh. *Ujlak* (< *uj* „nou” + *lak* „locuință, domiciliu”, sinonim cu magh. *falva* „sat”) → ulterior rom. *Someș-Uileac* –, fie prin preluarea și adaptarea denumirii românești la specificul fonetic și/sau grafic al limbii maghiare (rom. *Gaura* → magh. *Gawora/Gawra*, astăzi *Valea Chioarului*; rom. *Prislop* → magh. *Priszlop/Preszlop*; rom. *Bloaja* → magh. *Blosa/Blozsa/Blossa*, astăzi *Izvoarele*; rom. *Jugastra* → magh. *Gygasztra/Czugasztrafalva/Zsugásztra*, astăzi *Jugăstreni* etc.). Nu o dată se întâmplă ca aceste variante să înlesnească explicarea evoluției fonetice a formei actuale a unui oiconim: *Șendrești* < *Șăndrești* < antrop. *Șandru* + suf. col. *-ești*, conform variantei magh. *Sandorfalva* „satul lui Șandru” (1411); *Arduș* < *Ardău-sat* < rom. *ardău* „paznic de pădure” < magh. *erdő* „pădure”, conform formelor magh. *Erdezad/Erdőszáda*, sau chiar să ofere indicii importante privind etimologia oiconimului: *Sârbi* < antrop. *Sârbu* la pl., indicat de forma magh. *Tothfalva* „satul lui Toht”, unde *Toht* < apel. *tóth* „slovac”; *Corni* < subst. *corn* „arbust cu fructe comestibile”, conform formei magh. *Somtelek* „Terenul cu corni” (1451), care infirmă celelalte sensuri ale apelativului invocate pentru explicarea oiconimului, anume „excreșcență osoasă”, (reg.) „colț, cotlon, margine” și „deal, vârf de deal”.

În cazul multor articole, cea mai consistentă porțiune este cea în care se redă etimologia toponimică, precedată uneori de prezentarea tradițiilor orale prin care localnicii încearcă să explice întemeierea localității. Dincolo de simpla inventariere a ipotezelor etimologice, posibilă doar printr-un efort uriaș de documentare, amprenta lui Dorin Ștef constă în completarea sau infirmarea discretă, cu argumente valide, a unora dintre tentativele de stabilire a originii numelor topice maramureșene. Opțiunea pentru soluția etimologică corectă (vezi *Urmeniș*, *Țicău*, *Suciul de Sus*, *Săpânța*, *Rozavlea*, *Rona de Jos*, *Remetea*, *Curtuișul Mare*, *Cernești* etc.) sau chiar propunerea unei etimologii (vezi *Maramureș*, *Handalul Ilbei*) denotă temeinica formare lingvistică a autorului care rezidă, printre altele, în rigurozitatea cu care triază sursele documentare. Observăm că se urmează direcția impusă de Gh. Bolocan în explicarea formării unor oiconime personale de la „nume de grup” (*Băsești* < n. de grup *băsești* < n. fam. *Basa* + suf. *-ești*; *Boiereni* < n. de grup *boiereni* < n. fam. *Boier* + suf. *-eni* ș.a.), teorie respinsă de toponimistul ieșean Dragoș Moldovanu pentru că anulează, pe de o parte, bivalența conceptului de „sat”, care desemnează „simultan atât teritoriul, cât și pe locuitorii săi” și, pe de altă parte, „condiția de sufixe toponimice a formanților existenți în oiconimele personale românești” (*Mic dicționar toponimic al Moldovei (structural și etimologic)*, Partea 1. *Toponime personale*, Iași, 2014, p. XVI–XVII).

Cel de-al patrulea capitol, *Sate și cătune dispărute sau contopite* (p. 254–260), reprezintă un repertor al celor 87 de sate și cătune maramureșene care au dispărut de-a lungul timpului ori s-au contopit cu localități învecinate. În general, articolele urmează o structură lexicografică simplificată, adesea fiindu-le indicate doar rangul, localizarea și etimologia, dar există și oiconime cărora li se discută atestările documentare și/sau formele cu care au fost consemnate de-a lungul vremii (vezi *Balconea*, *Cămârzana*, *Copăcești*, *Mestecăniș*, *Tursad*, *Vințești* etc.). Pentru unele oiconime sunt omise etimologiile (*Misica*, *Pentaia*, *Săpâia*, *Șuligul*), iar în câteva situații ni se indică doar originea bazelor apelative. De exemplu, *Valea Neagră* este explicată ca provenind din top. *Vale* + *Neagră* (< adj. *negru*, *neagră* < lat. *niger*), deși într-un caz similar, *Câmpu Negru*, s-a avut în vedere caracteristica

obiectului geografic denumit, anume compoziția solului, oferindu-ni-se astfel o etimologie toponimică, și nu una lexicală.

Dicționarul se încheie cu un *Index* generos (p. 261–270), gândit pentru eficientizarea consultării lucrării, în care localitățile sunt grupate după diverse criterii (alfabetic, după rang, după localitățile aparținătoare, după numele vechi cu care au fost atestate), și, totodată, cu o bibliografie vastă, de circa 140 de titluri, care i-a asigurat autorului accesul la bogăția informațională pe care o pune la dispoziția cititorilor în paginile acestui volum.

Consultarea minuțioasă a numeroase izvoare din toate domeniile presupuse de structura micromonografiilor, selectarea și prelucrarea pertinentă a surselor documentare, redactarea cu rigurozitate științifică a fiecărui articol și calitatea informațiilor oferite recomandă dicționarul de față ca una dintre cele mai serioase surse de informare a publicului interesat de Maramureș și, totodată, ca un reper ce nu va putea fi omis în scrierile ulterioare dedicate acestui județ.

Ana-Maria Prisacaru
Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Iași
România

**Camilla VÁSQUEZ, *The Discourse of Online Consumer Reviews*,
New York, Bloomsbury, 2014, 220 p.**

În ultimii ani, problematica recenziilor on-line a atras atenția mai ales cercetătorilor din domeniul economiei sau al marketingului datorită impactului pe care acestea îl au asupra vânzărilor. Totuși, frecvența acestora necesită o analiză lingvistică mai detaliată care să permită stabilirea trăsăturilor unui nou tip de discurs devenit din ce în ce mai cunoscut. Camilla Vásquez, cercetătoare în domeniul lingvisticii aplicate la University of South Florida, propune în *The discourse of online consumer reviews*, volum apărut în 2014, în colecția Bloomsbury Discourse Series, coordonată de Ken Hyland, o completare și o continuare a articolelor ei apărute în anii precedenți care vizau analiza strategiilor lingvistice folosite în recenziile online. De această dată, autoarea alege un corpus mai diversificat format din aproximativ 1000 de recenzii preluate de pe cinci site-uri: *TripAdvisor* (recenzii despre hoteluri), *Amazon* (recenzii despre diferite produse), *Netflix* (recenzii despre filme), *Yelp* (recenzii despre restaurante) și *Epicurious* (recenzii despre rețete). Corpusul îi permite o abordare integrativă a recenziilor online, dar și o comparație între acestea în vederea stabilirii trăsăturilor unui nou gen discursiv.

Cartea este formată din șase capitole care pot părea eclecticice și care vizează analiza aspectelor considerate relevante în analiza acestui gen comunicativ cum ar fi evaluarea (cap. al II-lea), identitatea (cap. al III-lea), intertextualitatea (cap. al IV-lea), narația personală (cap. al V-lea). Aceste capitole principale sunt anticipate de o introducere în care autoarea justifică interesul pentru temă, descrie metoda de cercetare, realizează o scurtă prezentare a fiecărui capitol oferind o corelație între subiectul abordat și metoda de cercetare. Capitolele sunt urmate de un capitol final, sintetic, care reunește informațiile prezentate și indică limitele și posibilele continuări ale modelului pe care îl propune. Astfel, cartea poate ajuta la umplerea unui gol în domeniu: analiza recenziilor online dintr-o perspectivă discursivă. Propunându-și să ofere argumente pentru încadrarea recenziilor online într-un gen discursiv, Camilla Vásquez justifică structura fiecărui capitol. Evaluarea este analizată deoarece este funcția principală a recenziilor online. Caracterul anonim al recenziilor online devine un motiv elocvent pentru studierea identităților online și a raportului acestora cu evaluarea.

Metoda de cercetare aleasă este una eclectică combinând aspecte din analiza conversației, lingvistica de corpus (cap. al II-lea), analiza discursului (cap. al III-lea), sociolingvistica interacțională sau pragmatica (cap. al IV-lea).

Capitolul al doilea, intitulat *Evaluation and stance in describing experience*, propune o analiză a principalelor strategii ale evaluării implicite și explicite în recenziile online atât la nivel lexical, cât și la nivel discursiv. Pentru analiza lexicală, autoarea se bazează pe analiza automată a limbajului evaluativ prin utilizarea programelor AntConc și MonoConc frecvent folosite în analizele care țin de lingvistica de corpus. Utilizarea acestora îi permite identificarea unor structuri lingvistice recurente ale evaluării care includ adjectivele evaluative și adverbele de atitudine. Totuși, recunoaște că evaluarea este un fenomen puternic dependent contextual în care niciun cuvânt sau grup de cuvinte nu este inerent pozitiv sau negativ (p. 27). Prin analiză automată, Camilla Vásquez identifică principalele coocurențe care evidențiază contextul tipic al unui cuvânt, context care poate influența orientarea sa pozitivă sau negativă. Pentru relevanța observațiilor, autoarea realizează comparația cu corpusul GloWbE (corpus care conține exemple de limbaj on-line din 20 de varietăți de limba engleză, printre care și unele extrase de pe Amazon sau Trip Advisor). Astfel, se evidențiază frecvența utilizării persoanei a II-a (trăsătură care va fi dezvoltată în capitolul al IV-lea al lucrării). Tot cu ajutorul acestor programe analizează și ocurențele lui „good” (care apare și în structuri evaluative negative) și „just” (care apare mai ales în exemple de evaluare pozitivă) și identifică principalele n-gramme: „I can’t wait to” și „I will definitely make this...”. În ceea ce privește adverbele de atitudine, se disting trei categorii: adverbele epistemice (*definitely*), ce au apariții comparabile în recenzii și în conversații, adverbele atitudinale (*unfortunately*), care marchează nepotrivirea dintre așteptări și realitate, și adverbele de stil (*literally*), ce îndeplinesc mai ales o funcție expresivă.

În ceea ce privește strategiile discursive ale evaluării, Camilla Vásquez se oprește asupra utilizării argoului, a întrebărilor retorice, a propozițiilor generice. Includerea opiniilor celorlalți și justificarea numărului de stele pe care îl oferă în cadrul comentariilor online constituie tot trăsături ale recenziilor on-line folosite în mod diferit în funcție de obiectul recenziei. Varietatea strategiilor utilizate poate fi justificată prin dorința autorilor de a-și exprima judecata și opinia și pentru a-și convinge cititorii de propria judecată.

Capitolul al treilea, *The discursive construction of reviewer identities*, pornește de la ideea lui Ruth Page că discursul este esențial în construcția identităților on-line, integrând abordările discursive ale identității și teoria poziționării din psihologia socială. În stabilirea raportului dintre identitate și evaluare, identitatea poate susține sau contrazice evaluarea generică a utilizatorului. Identitatea înscrisă (informații personale, demografice sau informații legate de gusturi și de stilul de viață) este cea care este susținută de adoptarea unei poziții confirmată de discurs, iar identitatea invocată se construiește pe baza alegerilor stilistice și/ sau lexicale (p. 60). Cele mai interesante analize sunt cele dedicate identităților situaționale, specifice acestui context social particular. Astfel, se pot construi identități ale expertului și ale nonexpertului, ale comentatorului frecvent sau ale novicei cu o pondere diferită în funcție de site-ul analizat (p. 72). Identitatea este raportată și la tipul pseudonimelor din recenziile online.

Capitolul al patrulea, *Interacting with others and other texts: Involvement and intertextuality*, prezintă mărcile și expresiile interactivității în conținutul recenziilor atât la nivelul relației cu destinatarul mesajului, cât și în ceea ce privește relațiile cu alte texte (intertextualitate). Acestea includ mărcile adresării directe către cititor, utilizarea imperativului sau includerea cititorului prin utilizarea persoanei I plural. De asemenea, interactivitatea poate fi redată prin acte de vorbire convenționale. De exemplu, scuzele sunt folosite în cadrul recenziilor pentru a marca o opinie negativă, dezacordul față de opiniile exprimate în cadrul altor recenzii sau timpul ridicat necesar scrierii recenziei. Întrebările sugerează un dialog simulat între emițător și posibili receptori ai textului. Printre funcțiile

întrebărilor în recenziile on-line se numără cererea de informații, oferirea unor sugestii politicoase, critica sau dezacordul. În general, actele de vorbire convenționale sunt folosite pentru crearea și susținerea unei comunități discursive. Impresia unei conversații directe este susținută și de utilizarea unor marcatori discursivi, a unor interjecții care pot susține sau anticipa evaluarea (*wow, meh, well*) sau a formelor specifice metadiscursului („what can I say”, „let me tell you” etc.). De asemenea, o altă strategie este folosirea dialogurilor imaginare tot ca formă de adaptare la destinatar și stabilirea unei audiențe specializate (cum ar fi managerii hotelului).

În ceea ce privește intertextualitatea definită în manieră bahtiană ca relația textului cu alte texte, recenziile on-line se caracterizează prin prezentarea poziției față de alte recenzii sau față de alți autori ai unor recenzii. Referința intertextuală se poate realiza și prin raportare la alte texte, la alte site-uri sau la preluarea directă a unor informații din alte surse referitoare la același produs. Alteori, relația intertextuală se construiește pe baza referinței la alte genuri. De exemplu, recenzia unui film pe site-ul *Netflix* ia forma unui haiku. Majoritatea recenziilor se apropie, însă, de discursul publicitar. Adresativitatea și intertextualitatea interferează la nivelul discursului, autoarea analizând un astfel de caz preluat de pe site-ul *Epicurious* (p. 128).

Capitolul al cincilea, *Digital narratives of personal experience: narrative structures and dimensions*, analizează strategiile narative legate de integrarea experiențelor personale ca posibilități argumentative în cadrul recenziilor online. Autoarea pornește de la perspectiva sociolingvisticii interacționale asupra narațiunilor, evidențiind raportul stabilit între narație și evaluare și modul în care percepția personală poate influența tipul de evaluare. De asemenea, se oprește asupra unor exemple preluate de pe *Netflix* care constituie o excepție de la regula generală că recenziile despre filme nu conțin elemente narative, bazându-se pe elemente descriptive și evaluative.

Capitolul al șaselea, *Summary and conclusions*, reprezintă o trecere în revistă a principalelor concepte discutate în capitolele anterioare, o aplicare a acestora la o singură recenzie, precum și posibile sugestii pentru aplicabilitatea genului recenziilor online. Analiza se bazează pe un fragment dintr-o recenzie preluată de pe *Amazon* și prezintă modul în care strategiile pot interfereza în cadrul analizei discursului (de exemplu, identitatea poate susține o anumită formă a evaluării, iar intertextualitatea se poate suprapune adresabilității). Limitele modelului de analiză propus se raportează la caracterul schimbător al oricărui subdomeniu al comunicării mediate de computer. Acest lucru poate fi dovedit prin raportare la cercetările anterioare. De exemplu, absența referințelor intertextuale sugerată într-un articol anterior este infirmată de analiza corpusului ales de autoare (p. 183). De asemenea, odată cu trecerea timpului se remarcă dezvoltarea aparițiilor textului multimodal: dacă, la începuturi, recenziile online se bazau doar pe analiza textului, s-au dezvoltat mai ales imaginile, fotografiile care susțin semnificația transmisă prin intermediul textului.

În vederea posibilităților de dezvoltare viitoare a temei, autoarea propune includerea cercetărilor din domeniul etnografiei comunicării, raportându-se la impactul pe care recenziile îl au asupra cititorilor. O altă direcție de cercetare presupune discutarea conceptele de *e-politețe* și *e-impolitețe* (concepte dezvoltate și analizate în lucrarea lui Francisco Yus, *Cyberpragmatics*, apărută în 2011) și modul în care ele pot fi raportate la normele comunității discursive. De asemenea, pentru o mai bună delimitare a genului, ar putea fi relevantă analiza unor recenzii în limbi diferite din perspectiva comunicării interculturale (p. 184). Mai mult, o descriere mai largă a recenziilor online ar trebui să aibă în vedere problema autenticității recenziilor (false recenzii scrise cu scopul de a discredita sau a aprecia anumite produse). Recenziile online pot fi folosite și în demersul didactic pentru dezvoltarea gândirii critice și pentru înțelegerea modului în care se pot structura și formula opinii.

Așadar, lucrarea Camillei Vásquez reprezintă o analiză actuală bazată pe un corpus cu care interacționăm frecvent (comentariile online). Este prima lucrare completă și structurată care pornește de la ipoteza că există un gen discursiv autonom al recenziilor online, căruia îi

pot fi aplicate conceptele cunoscute din diferite subramuri ale lingvisticii (evaluare, identitate, intertextualitate). Caracterul eclectic al lucrării, recunoscut de autoare, provine din tipul corpusului analizat, limbajul online fiind caracterizat printr-o mare diversitate și aflându-se într-o continuă schimbare. Originalitatea demersului pe care și-l propune este cu atât mai mare, cu cât recenziile online reprezintă o formă recentă și controversată a genului critic. Totuși, o analiză ulterioară trebuie să reunească strategiile și metodele de analiză alese pentru a evita caracterul construit al lucrării. Descrierea teoretică actuală este susținută de exemple preluate din corpusul ales, iar capitolul final reprezintă un demers sintetic care reunește conceptele prin aplicare la un model de corpus. Încadrarea într-un gen discursiv este susținută de strategiile care nu corespund nici analizei genului critic tradițional, nici abordării generale a comunicării mediate de computer. Lucrarea se adresează tuturor celor interesați de formele discursului critic actual și de noile dezvoltări ale acestuia prin integrarea discursului online. Posibilitățile de dezvoltare a temei, recunoscute și nuanțate de autoare, pot reprezenta baza unor lucrări viitoare care să aprofundeze studiul recenziilor online.

Alina Partenie
Universitatea din București
România

***** Masculine & Feminine: Either, Neither, Both Or More?**, issues 5 and 6 of *Concordia Discors vs. Discordia Concors. Researches into Comparative Literature, Contrastive Linguistics, Translation and Cross-Cultural / Cross-Artistic Strategies*, Suceava, “Ștefan cel Mare” University Press, 216 p. / 204 p.

Masculine & Feminine: Either, Neither, Both or More?, the topic proposed for the 5th and 6th issues of the scientific journal *Concordia Discors vs. Discordia Concors (Researches into Comparative Literature, Contrastive Linguistics, Translation and Cross-Cultural Strategies)*, has a readily discernible twofold purpose: assessing the state of play of age-old differences while also challenging the unbearable persistence of traditional binarisms. The two volumes deftly explore the importance of rethinking a dichotomy when addressing as thorny a subject matter as gender in today’s extropian culture/ society. Feminist theory, queer theory, structuralism, deconstruction, psychoanalysis, all fall within the scope of the present topic and combine to demonstrate that sexual difference is less a biological or social concern and more a cultural and political conundrum.

In an interview to *La Vanguardia*, the philosopher Beatriz Preciado replied, when asked about her identity as man or woman: “That question reflects an anxious Western obsession [...] with wanting to reduce the truth of sex to a binomial”¹². The articles under consideration here provide multilayered insights into the power relations between men and women precisely by going beyond the Western sexual system with its seemingly “watertight” compartments.

In figures, the two volumes display the same sense of variety and multiplicity they do in content: the 20 contributions (fifteen articles and five reviews) make up a total of 420

¹² The interview was quoted in Ana Lúcia Santos, *Beyond Binarism? Intersex as an Epistemological and Political Challenge*, in “The RCCS (*Revista Crítica de Ciências Sociais*) Annual Review”, Issue no. 6, p. 123–140, translated by Karen Bennett, retrievable from <https://rccsar.revues.org/558>.

pages. The papers are written in one of four languages (eleven in English, four in Spanish, three in French and two in Italian) and are included in one of four categories: *Comparative Literature*, *Contrastive Linguistics*, *Cross-Cultural/ Cross-Artistic Approaches* and *Translation Strategies*. The 17 contributors (15 women and two men, if such a distinction is allowed in the context) come from a wide geographical spectrum (European countries such as Austria, France, Hungary, Italy, Poland, Romania, Spain, but also Canada and India) and cover an equally wide range of disciplinary backgrounds, which is retrievable from the various types of corpus they dwell on: fiction, mythology, archetypal criticism, TV series, drama, choreography and other performing arts, photography, advertising, online media, Facebook & social media etc.

Merixell Esquirol Salom's *Feminidad institucional y feminismo: ¿Un binomio imposible? (Institutional Femininity and Feminism: Is That Binomial Possible?)*, a heartfelt paean to womanhood, serves as a preface to the first volume (and 5th issue) of *Concordia Discors*. The paper analyses an emergent female imaginary based on active participation on the social scene, with a view to proving that it is nothing but a barely hidden example of (retro)sexist rhetoric. The assertive, autonomous, self-aware, self-managed "new woman", a (by)product of any consumer culture, ends up mimicking traditionally masculine aggressive behaviour patterns, thus leading at length to a "dilution" of feminism and ultimately of femininity. The "Because I'm worth it"-advertising still in vogue, female objectification stands in the way of a real change of paradigm in female imagery/ imaginary.

Amazons as Role Models? is another interrogative title – an article which deals with the mythical figure of Amazons. Its author, Otta Wenskus, a reputed German-born Classical philologist, organises her bipartite thesis so as to fit yet another fundamental dichotomy, which opposes past and present. She first delves into the (distant) past in order to account for several ideological functions fulfilled by mythological Amazons (a figment of Greek imagination), among which that of representing a successfully defeated unnatural menace. Amazons, much like centaurs, are often portrayed on vases or in writing in order to represent what the Greeks saw as alterity. According to Wenskus, this usually involved attractiveness but also violence as the most prominent features. Mythical Amazons are carefully distinguished from Scythian mounted archeresses of the early Iron Age based on the social system they lived in (the former being strictly matriarchal while the latter were fully integrated in a patriarchal society). On the other hand, it is shown that from the late 6th century onwards the Greeks' depiction of Amazons has often been influenced by their knowledge of Sarmatian mounted archeresses, some of whom were also warriors. In the second part of her article, inspired by how ancient science historian Adrienne Mayor imagined Amazons, Otta Wenskus draws a thought-provoking parallel between these legendary women warriors and the female Klingon warriors in the *Star Trek* spin offs.

Lavinia Ienceanu's in-depth study, *Catalina Guzmán de Ascencio o el conflicto de lealtades: entre el machismo, el malinchismo y el feminismo (Catalina Guzman de Ascencio or the Perfect Case of Conflicting Loyalties to Machism, Malinchism and Feminism)*, proposes a hermeneutically and socio-anthropologically-based approach to Catalina Guzman de Ascencio's ascent in a men's world, as depicted by Angeles Mastretta in the 1985 novel *Arrançame la vida*. The topic is maneuvered with great dexterity and builds upon a blend of sophisticated "tools" such as Malinchism, Machiavellianism or Electra's complex in an attempt to uncover the inner workings of the protagonist's developing identity. Termed "an *ante litteram* feminist" and "an epitome of the Mexican life philosophy", Catalina is closely followed along her evolution from victim to victimiser, from dependent to independent, from a wife cheated upon to nonchalant adulteress. This highly atypical character evades the "lamentable pseudosolution" (p. 50) chosen by two other female characters from world literature she is constantly compared to, namely Madame Bovary and Anna Karenina; unlike them, Catalina does not commit suicide, but murder. Paradoxically (re)affirming her

femininity by radical gestures easily passing for as “masculine”, Catalina remains from beginning to end, it is suggested, true to her given name (whose Greek symbolism also relies on a dichotomy: *katharos* meaning “pure” or “clean”, *Hecate*, meaning “will”, also points to the three-formed pre-Olympian chthonic goddess associated with crossroads, entrance-ways, witchcraft, knowledge of herbs and poisonous plants etc.).

If literature provides plenty of cases illustrating the less-than-clear-cut (symbolic) distinction between genders, the field of linguistics is no less interesting in this regard, as shown by Konrad Magdziarz in his article *Generics Problem and Social Media: The Use of Personal Pronouns in Facebook Apps*. The issue of gender-neutral pronouns can be a puzzle in itself; when based on a social media corpus (i.e. Facebook applications), with the political correctness imperative, achieving neutrality becomes all the more engaging. Finding generic *he* and singular *they* unsatisfactory with time, Facebook users forced its creators to constantly reconsider personal pronouns: from the newly-coined word *themselves* (e.g. “[Name] tagged themselves in a photo”) to the *him/ her* distinction and lately (since 2014), to serious changes regarding self-identity. Besides *female* and *male*, more than 50 custom gender options are offered, among which *cisgender* [feeling comfortable with the gender attributes associated to one’s own sex], *transgender*, *agender*, *intersex*, or *non-binary*.

The articles gathered under the *Cross-Cultural Approaches* heading, a well-assorted trilogy, rely on examples taken from media, cinematic and feminist discourse. Theresa Chorbacher revisits the Amazon archetype (*An Amazon for Kobane? A Critical Analysis of the Media Discourse on Rehana, a Female Fighter Against the Islamic State*) by analysing the online media representation of Rehana, a female fighter against the Islamic State. The author applies critical discourse analysis and semiotic analysis to the 28 online articles portraying Rehana and discovers that, since notions of masculinity and femininity are inscribed in gender stereotypes, Rehana’s public image, too, is carefully adjusted so as to fit a consensual belief not of what she is, but of what she, as a woman, should be. The conclusion is that the systematic focus on Rehana’s looks (“pretty”, “beautiful”, “attractive”, “an angel”) and age (“young”) downplays and trivialises her active and possibly aggressive position as an armed fighter.

Gender Violence and Gendered Agency within the Actantial Paradigm of Person of Interest, co-authored by Marta Fernandez-Morales and Maria Isabel Menendez-Menendez, resorts to Greimas’ classic dramaturgical model, but also to a series of analyses of the post-9/11 culture of fear in order to explain the construction of the male (super)hero in CBS’ drama *Person of Interest* (2011), especially when considered in conjunction with the gender perspective. The article has a noticeable neo-Foucauldian take in its discussion of gender and agency while treating the TV series as a popular culture product responsible for propagating not only the above-mentioned culture of fear, but also an ensuing extra-precautionary culture.

Un’innominabile presenza: le lesbiche nel femminismo italiano tra nominazione, silenzio e conflitto. Elementi di un dibattito e considerazioni attuali (An Unmentionable Presence: Lesbians within Italian Feminism between Naming, Silence and Conflict) by Valeria Mercandino analyses the discord between feminists and lesbians as reflected in the Italian feminist journal *DWF* [‘Donna Woman Femme’].

The 6th issue of *Concordia Discors*, which resumes the topic of gender, opens with Rodica Albu’s inspiring contribution whose interrogative title (*Masculinity versus Femininity?*) establishes a fortuitous symmetry and balance with its correlative 5th issue. The author’s incisive eye examines a reframed dualism: she never totally rejects the manichean principle behind masculinity / femininity; instead, she scrutinises this relationship as complementary, and not necessarily as mutually exclusive. The main contention of the article is that we cannot speak today of *masculinity* and *femininity*, but rather of *masculinities* and *femininities* ensuring a continuum of possibilities which do not always map onto biological sex in everyday language: “Femininities and masculinities are learned [...] and, consequently,

time-bound, space-bound, culture-bound, social-ladder-bound, functionally-bound, context-bound.” (p. 13). After a survey of the third wave of feminism, of the variety of tags employed nowadays as alternatives to the (time-worn?) *man* and *woman* (e.g. *dfab* = “designated female at birth”), of Jung’s notions of *animus* and *anima* and of the basic concepts of Taoism, *yin* (“the shady side of the hill”) and *yang* (“the sunny side of the hill”), Rodica Albu comes to the conclusion that, all things considered, at a psychological/ biological/ social/ spiritual/ cosmogonic/ cosmologic/ ontological/ epistemological level, men and women alike are hybrids to different degrees in need of preserving the harmony of the two opposite energies, therefore masculinity and femininity should always be perceived together, as two sides of the same coin.

This revealing, highly articulate proem is followed by a paper which proposes a reading of Northrop Frye’s work in the context of certain conflicting claims of feminist theories (*Earth Mother and Sky Father Gendered Archetypes in Northrop Frye’s Work*). Sára Tóth, its author, argues that Frye’s distinction between primary concern (mythology) and secondary concern (ideology) can be used to theorise the difference between archetype and stereotype while also providing a way of going beyond the binaries of gender towards the permeation of masculine and feminine, of culture and nature. Far from accrediting its Mother-body/ Father-soul imagery, the article actually follows the same line of reasoning proposed in the preface signed by Rodica Albu, by emphasizing the fact that, in Frye’s mythic perspective, “the last envisioned stage of the development of the individual and of culture is the healing of the alienated, split subject, the interpenetration of subject and object, male and female, divine and human.” (p. 33)

L’uso dei pronomi allocutivi nelle lingue romanze in riferimento alla divinità (The Use of Address Pronouns in Romance Languages in Reference to Deities), by Mirela Aioane, is the Contrastive Linguistics counterpart of the article *Generics Problem and Social Media* by Konrad Magdziarz (included in the 5th issue), in that it also deals with the use of personal pronouns. An entire series of prayers, psalms and greetings in the Orthodox and Catholic rites written in Romanian, Italian, Spanish and Portuguese are analysed in search of ways of addressing the Deity, other than the intimate *tu* [singular *you*].

The ample *Cross-Artistic Approaches* section begins with Brigitte Simon’s imaginative paper on *Bloody Rain and Thorny Roses. Gender Coding in Thrash and Hair Metal*. Hair metal, mostly played by men perceived as effeminate (something which goes against metal’s emphasis on masculinity), is compared to thrash metal (another subgenre of heavy metal which brandishes a more masculine visual code) in terms of the keywords, lyrics and sound they used in the mid-1980^s. One of Simon’s conclusions is that the effort of hair/ glam metal bands of constructing an artificial, corrupted gender identity, including by means of the effeminate accessories they sported, actually paid off, finally resulting in great success with women.

Sultana Parvin’s *Being Man, Being Woman: Masculinity and Femininity as Reinforced by Advertisements* brings forward another dimension of gender, fully exploited by Indian media. Parvin intimates, based on a jewellery advertisement that reads “I did not choose my husband but I can choose my own jewellery,” that advertising is extremely influential in reinforcing social values and ideologies, especially when it comes to gender roles. “Apart from re-entrenching gender stereotypes, ads also indulge in blatant objectification of bodies” (p. 104), she says, so they endlessly proliferate a biased image of women (marked by fragility, vulnerability, sexuality), but also of men (constantly invested with values like power, authority, wealth).

Masculinité(s), féminité(s) et “euphorie du genre” dans la photographie de Nan Goldin (Masculinities, Femininities and “Gender Euphoria” in Nan Goldin’s Photographies) by Mélanie Grué recovers the multiplicity of gender(s) discussed in the exordium. The corpus is made up of a series of photographs made by American photographer Nan Goldin in the

1970^s-1990^s which subvert gender stereotypes. Using a very personal representation of *drag* and *queer* subcultures, the photographer undermines gender paradigms and questions the very definition of masculinity and femininity.

As for the last paper in the cultural section, *Le genre sur la scène: incontournable signe? (Gender on Stage: Unavoidable Sign?)*, it also deals with the “significant body”, with *dragqueen* performance in dance and theatre. Claudia Blouin, its author, examines the extent to which exploiting physical characteristics of both genders (with)in the same performer can be a liberating constraint.

The article entitled *La mujer en los refranes de Don Quijote. Estudio contrastivo de las traducciones rumanas (The Woman in the Proverbs from Don Quixote. A Contrastive Study of Romanian Translations)* by Alin Titi Călin, as well as three out of five reviews which wrap these two volumes up, deals with various translation (studies) issues: from paremiology to children’s literature, from translated Poe to corpus-based translation.

In conclusion, what these two *Concordia Discors* issues prove is that, although old habits (and dichotomies) are hard to break, in gender there can be no strict antagonism. Binarisms once demystified, we must go back to hybridity, to a polygendered (the more, the merrier) approach to literature, language and society. Like a foreigner well received when abroad, intersex and bigender are finding an ever cosier place in the world. The recovery of (sexual) difference through Derridean hospitality¹³ is, after all, a good illustration of what both *concordia discors* and *discordia concors* seem to suggest. Back to the question addressed by the very title of the volumes under debate, *Masculine & Feminine: Either, Neither, Both or More?*, we are now fully persuaded that the right answer is “More.”

Daniela Hăisan
“Ștefan cel Mare” University, Suceava,
Romania

¹³ Jacques Derrida, Anne Dufourmantelle, *Of Hospitality*, translated by Rachel Bowlby, Stanford, Stanford University Press.